

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТРАНСПОРТУ

Кафедра «Економічна теорія»

О.І. Фролов

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

«НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Харків 2011

Фролов О.І. Національна економіка: Конспект лекцій. –
Харків: УкрДАЗТ, 2011. - 97 с.

Даний конспект лекцій містить дванадцять тем, в яких у стислій формі, у логічній послідовності розкриваються теоретичні питання специфіки національної економіки як галузі знань, навчальної дисципліни, наукового напрямку і явища соціально-економічної реальності, а також проблеми формування та подальшого еволюційного розвитку національної економіки України з урахуванням сучасного стану ринкових перетворень в державі та суспільстві.

Рекомендується для студентів економічних спеціальностей денної та заочної форм навчання.

Іл. 3, бібліогр.:12 назв.

Конспект лекцій розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри «Економічна теорія та право» 22 січня 2010 р., протокол № 5.

Рецензент

проф. В.М. Соболев

О.І. Фролов

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

«НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Відповідальний за випуск Фролов О.І.

Редактор Решетилова В.В.

Підписано до друку 10.02.10 р.

Формат паперу 60x84 1/16 . Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 2,75. Тираж 100. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Українська державна академія залізничного транспорту
61050, Харків - 50, майдан Фейєрбаха, 7
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2874 від 12.06.2007 р.

Українська державна академія залізничного транспорту

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТРАНСПОРТУ
Кафедра «Економічна теорія та право»

О.І. Фролов

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни

«НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Харків – 2010

Фролов О.І. Національна економіка: Конспект лекцій. – Харків: УкрДАЗТ, 2010. - с.

Даний конспект лекцій містить дванадцять тем, в яких у стислій формі, у логічній послідовності розкриваються теоретичні питання специфіки національної економіки як галузі знань, навчальної дисципліни, наукового напрямку і явища соціально-економічної реальності, а також проблеми формування та подальшого еволюційного розвитку національної економіки України з урахуванням сучасного стану ринкових перетворень в державі та суспільстві.

Рекомендується для студентів денної та заочної форм навчання економічних спеціальностей.

Іл. 3, бібліогр.:12 назв.

Конспект лекцій розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри «Економічна теорія та право» 22 січня 2010 р., протокол №5.

Рецензент
проф. В.М. Соболев

ЗМІСТ

Вступ	4
Розгорнута програма з дисципліни «Національна економіка»	4
Тема 1. Національна економіка: загальне та особливе	6
Тема 2. Економічні теорії та базисні інститути національної економіки	13
Тема 3. Теорія суспільного добробуту та соціально- ринкової економіки	20
Тема 4. Характеристика економічного потенціалу	28
Тема 5. Інституціональні чинники розвитку національної економіки	35
Тема 6. Функціонування інфраструктури національного ринку	44
Тема 7. Державність та державне управління економікою ...	51
Тема 8. Демократія, економічна свобода та економічний порядок	59
Тема 9. Структурна перебудова національної економіки	65
Тема 10. Програмування та прогнозування національної економіки	74
Тема 11. Політика економічного зростання в національній економіці	81
Тема 12. Інституціональні форми інтеграції у світове господарство	89
Список літератури	97

ВСТУП

Основне завдання дисципліни «Національна економіка» дати студентам цілісне уявлення про функціонування такої складної системи як національна економіка України, сприяти формуванню економічного світогляду, національних почувань та виокремити особливості розвитку вітчизняної економіки після проголошення незалежності.

В результаті вивчення цієї дисципліни фахівець повинен знати особливості формування та розвитку національної економіки України, уміти аналізувати економічні процеси провідних держав світу та України, уміти пов'язувати механізм дії економічних закономірностей з господарською діяльністю і економічною політикою, використовувати теоретичні положення для оцінки сучасних тенденцій економічного розвитку, особливо проблем трансформації економіки України.

Запропонований конспект лекцій підготовлений у відповідності до діючої програми курсу «Національна економіка» галузевого стандарту вищої освіти рівня «Бакалавр» напряму 0501 – «Економіка і підприємництво».

РОЗГОРНУТА ПРОГРАМА з дисципліни «НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Складові залікового кредиту	Кількість годин, відведених на:		
	аудиторну роботу		самостійну роботу
	лекції	заочні/семінарські	
Модуль 1			
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади національної економіки Тема 1. Національна економіка: загальне та особливе	4	4	10

Тема 2. Економічні теорії та базисні інститути національної економіки	2	2	8
Тема 3. Теорія суспільного добробуту та соціально-ринкової економіки	2	2	8
Змістовий модуль 2. Економічний потенціал національної економіки. Формування ринкового середовища в національній економіці України			
Тема 4. Характеристика економічного потенціалу	4	4	10
Тема 5. Інституціональні чинники розвитку національної економіки	2	2	10
Тема 6. Функціонування інфраструктури національного ринку	4	4	10
Модуль 2			
Змістовий модуль 3. Державні інституції та механізми регулювання національної економіки. Господарський комплекс національної економіки і його структура			
Тема 7. Державність та державне управління економікою	2	2	10
Тема 8 Демократія, економічна свобода та економічний порядок	2	2	8
Тема 9 Структурна перебудова національної економіки	4	4	12
Змістовий модуль 4. Чинники розвитку національної економіки. Національна економіка в світовому господарстві			
Тема 10. Програмування та прогнозування національної економіки	2	2	8
Тема 11. Політика економічного зростання в національній економіці	2	2	10
Тема 12. Інституціональні форми інтеграції у світове господарство	2	2	4
Загальна кількість годин	34	34	112

ТЕМА 1. Національна економіка: загальне та особливе

План

- 1.1 Предмет, методологія і задачі курсу.
- 1.2 Функції національної економіки як науки.
- 1.3 Ознаки та моделі національних економік.

1.1 Предмет, методологія і задачі курсу

Національну економіку визначають:

- 1) як наукову дисципліну;
- 2) як об'єкт вивчення цієї дисципліни;
- 3) як явище соціально-економічної реальності.

Як наукова дисципліна національна економіка — це комплексне систематизоване вчення про закономірності становлення та функціонування господарської системи суспільства, а також теоретичні та методологічні підходи щодо розроблення державної політики з питань подальшого розвитку національної господарської системи.

Як явище соціально-економічної реальності національна економіка — це єдина економічна система суспільства, в якій стабільними, динамічними, повторюваними та стійкими взаємозв'язками поєднані умови та фактори виробництва, його результати, сукупність економічних агентів і економічних відносин, інститути, традиції, принципи та механізми господарювання, що у своїй взаємодії формують єдиний господарський механізм нації.

Завдання національної економіки як науки полягає у дослідженні загального і особливого в економіці країни з урахуванням неекономічних чинників та напрямів інтеграції у світове господарство для обґрунтування пріоритетів і заходів економічної політики держави, спрямованих на економічний розвиток країни та підвищення якості життя населення.

Метою національної економіки як науки є вивчення законів і закономірностей функціонування й розвитку економіки країни у взаємодії з іншими країнами.

Об'єктом національної економіки як науки є економіка країни в цілому та її складові у єдності й взаємодії в контексті суспільно-природного розвитку.

Предметом вивчення дисципліни „національна економіка” є вся сукупність продуктивних сил, економічних відносин, соціокультурних, політичних, морально-етичних традицій і цінностей ведення господарської діяльності, що встановились у певній державі і впливають на особливості її економічного розвитку.

Національна економіка являє собою економіку певної країни, що має ознаки економічної системи (*загальне*) та власні особливості і принципи розвитку (*особливе*).

Форми прояву особливого національної економіки:

- економічний потенціал;
- структура господарського комплексу та галузей господарства;
- внутрішні чинники соціально-економічного розвитку;
- господарський механізм регулювання та координації;
- особливості програмування та прогнозування соціально-економічних процесів;
- особливості забезпечення економічної безпеки держави в умовах поглиблення тенденцій до інтеграції і глобалізації світогосподарських зв'язків.

Курс „національна економіка” розглядає свій предмет через призму економічного розвитку економічної системи України з позицій виділення загальних тенденцій еволюції економічних систем та особливостей власне вітчизняної практики господарювання.

Національна економіка використовує для дослідження свого предмету загальнонаукові та спеціальні методи.

Загальнонаукові методи:

- системний метод;
- методи аналізу і синтезу;
- методи індукції та дедукції;

- метод наукової абстракції;
- метод поєднання логічного та історичного.

Спеціальні методи:

- економіко-математичне моделювання;
- соціально-економічний експеримент;
- анкетування;
- позитивний і нормативний економічний аналіз.

Методологічні принципи дослідження і вирішення задач курсу «Національна економіка»:

- *принцип системності* – дослідження національної економіки як цілісного господарського комплексу, який складається зі взаємопов'язаних підсистем, елементів цих підсистем, ієрархічних рівнів та постійних взаємозв'язків між ними;
- *принцип науковості* – вирішення задач дисципліни об'єктивно, у тому вигляді, в якому вони представляються в об'єктивній реальності;
- *принцип діалектичної єдності* – врахування при дослідженні господарського комплексу держави загальних, специфічних і одиничних особливостей та тенденцій її розвитку;
- *принцип історичності* – господарський комплекс суспільства повинен розглядатись через призму його історико-економічного розвитку: у ретроспективі та перспективі;
- *принцип динамізму і безперервності* – наукове знання повинно відслідковувати та аналізувати динаміку розвитку національної економіки;
- *принцип цілепокладання* – будь-яке знання вже у зародковому стані повинно враховувати та обґрунтовувати цілі, кінцеву мету та засоби її досягнення;
- *принцип збалансованості* – тобто необхідної і достатньої кількісної відповідності та оптимального поєднання наукового знання та його практичного застосування.

1.2 Функції національної економіки як науки

Як сфера наукового пізнання, національна економіка виконує такі функції:

- *пізнавальна* функція – вивчення *реальних* процесів та явищ економіки країни в суспільно-природному середовищі. В цьому сенсі національна економіка є *позитивною* наукою, яка формує наукові відповіді на запитання: «Що саме відбувається в економіці країни?»;

- *ідеологічна* функція «відповідальна» за формування економічного мислення й певної ідеології людини, ідеологічних засад механізму узгодження й гармонізації різноманітних інтересів з огляду на пріоритети розвитку економіки країни;

- *методологічна* функція – національна економіка як наука визначає загальні економічні закони й закономірності розвитку, які стають початковою методологічною посилкою досліджень в інших науках, розробляє загальні методологічні принципи для обґрунтування практичних рішень з перетворення й вдосконалення економічної дійсності;

- *практична (прикладна)* – розроблення практичних рекомендацій на основі здійснення аналізу та оцінки різних фінансових, господарських та організаційно-управлінських явищ у національній економіці.

1.3 Ознаки та моделі національних економік

Національна економіка є певною економічною системою країни в конкретних історичних умовах.

Економічна система – це свого роду теоретична модель, яка відображає найбільш загальні закономірності еволюції економічної підсистеми людського суспільства чи окремих груп суспільства, окремих суспільств.

Основні елементи економічної системи:

- продуктивні сили;
- техніко-економічні відносини;
- соціально-економічні відносини (відносини власності);
- організаційно-економічні відносини;
- господарський механізм.

На формування *економічної системи* впливають, зокрема, загальні закономірності розвитку економіки, неекономічні особливості країни і умови, в яких вона розвивається.

Неекономічні фактори розвитку національної економіки:

- *природні особливості*, тобто розташування, ресурсні можливості, запаси корисних копалин, розміри та кліматичні особливості території тощо;
- *особливості історичного розвитку*;
- *цивілізаційні фактори*, що характеризують культурні, релігійні, етнічні традиції та цінності країни;
- *вихідний рівень становлення і розвитку національної економіки* (відтворення на власній або новій основі), в тому числі стан та рівень продуктивних сил, економічний потенціал країни, зрілість передумов формування нової економічної системи;
- особливості *політичної організації суспільства*, які впливають на вибір курсу економічної політики держави.

Модель національної економіки – відображає тенденції розвитку окремих господарських систем з урахуванням як загальноекономічних особливостей розвитку суспільства (економічна система), так і специфічних, притаманних лише даній господарській системі на певному етапі її еволюції.

Економічні системи суспільства мають кілька класифікацій:

1 *За типом власності на засоби виробництва (формаційний підхід):*

- первіснообщинний лад;
- рабовласницький лад;
- феодалізм;
- капіталізм;
- соціалізм.

2 *Залежно від розвитку людської цивілізації (цивілізаційний підхід)* розрізняють:

- доіндустріальну (традиційну) цивілізацію;
- індустріальну цивілізацію;
- постіндустріальну (постекономічну) цивілізацію.

3 За рівнем розвитку соціально-економічних відносин та способом координації та управління економічною діяльністю визначають:

- «чисту» ринкову економіку (вільний ринок, саморегульована економіка, „чистий" капіталізм, епоха вільної конкуренції);
- командну економіку;
- традиційну економіку;
- змішані системи.

Сучасна національна економіка будь-якої держави – це така модель економіки, яка базується на закономірностях змішаної соціально-економічної системи і одночасно включає національні особливості її функціонування.

4 За соціально-економічним та техніко-технологічним рівнем розвитку виділяють:

- національні економіки розвинуті;
- національні економіки що розвиваються;
- перехідні національні економіки.

5 За структурою господарства розрізняють;

- аграрно-індустріальні;
- індустріально-аграрні;
- постіндустріально-індустріально-аграрні економіки.

6 За ресурсною ознакою виділяють:

- трудомісткі економіки;
- капіталомісткі економіки;
- наукомісткі економіки.

7 За ступенем інтеграції в світову господарську систему виділяють:

- національні економіки закритого типу;
- національні економіки відкритого типу.

8 Серед розвинутих країн за моделлю координації господарських процесів виділяються:

- ті, що використовують ліберально-капіталістичну модель (США, Великобританія);

- ті, що спираються на державно-корпоративну модель (Німеччина, Японія, Південна Корея).

Якщо кілька країн, які знаходяться на одному рівні розвитку, мають схожі національні економічні системи, вважається, що вони мають однакову модель розвитку, або одну *національну модель економіки*. Глобалізація ускладнює визначення характеру та типу економічної моделі, оскільки країни інтегруються в світову економіку, регіональні утворення, що в кінцевому підсумку веде до формування в різних країнах близьких економічних систем.

Етапи розвитку національної економіки України:

I етап (1992-1994 рр.) – безсистемна та нерегульована «шокова терапія»;

II етап (1994-1999 рр.) – економічні перетворення за програмою міжнародних фінансових організацій (МВФ, ЄБРР та ін.), у якій домінували заходи «шокової терапії». Поряд з деякими позитивними зрушеннями – відносна макроекономічна фінансова стабілізація, формування власної грошово-кредитної та фінансової системи, ринкової інфраструктури, активізація зовнішньоекономічних зв'язків тощо – домінували такі регресивні процеси, як депресія, деіндустріалізація, криміналізація, значне соціальне розшарування тощо, які значною мірою були детерміновані не тільки спадщиною минулого, але й неадекватною економічною політикою;

III етап (з 1999р) – формування і реалізація інтегративної моделі економічних перетворень.

Контрольні та дискусійні запитання

- 1 Що являє собою національна економіка як наука?
- 2 Охарактеризуйте основні цілі національної економіки.
- 3 Які неекономічні фактори визначають специфіку розвитку національної економіки?
- 4 Проаналізуйте критерії класифікації національних економік.
- 5 Визначте загальне, особливе та одиничне в національній економіці України.

6 У чому полягає унікальність національної економіки України?

ТЕМА 2. Економічні теорії та базисні інститути національної економіки

План

- 2.1 Теорії національної економіки.
- 2.2 Базисні інститути національної економіки.
- 2.3 Господарська збалансованість і стабільність як завдання державних інститутів національної економіки.

2.1 Теорії національної економіки

У моделі національної економіки, яку дослідили *меркантилісти*, з'ясувалися головним чином механізми нагромадження багатства у вигляді грошей, формування активного торговельного балансу, розвитку експортно орієнтованих галузей господарства та державного регулювання.

Класична політична економія надала економічним теоріям та гіпотезам дійсно наукового характеру. Вона мала два основні розгалуження: французьку школу (фізіократи) та англійську.

Фізіократи перемістили дослідження зі сфери зовнішнього обігу у сферу внутрішніх економічних проблем, явищ і процесів в державі. Проте у дослідженнях французької школи були значні недоліки: вони визнавали основним джерелом збагачення нації земельні ресурси і залишали поза увагою ефект від взаємодії та постійного розвитку всього комплексу економічних ресурсів нації, шляхів пошуку оптимізації їх використання.

Англійська політична економія досліджувала природу та структуру усіх сфер матеріального виробництва національної економіки у всіх його галузях. Вона дала перше науково обґрунтоване визначення процесу функціонування капіталістичної системи господарства на стадії вільної конкуренції, обґрунтувала принципи її розвитку - обмежене

втручання держави в економічні процеси, що протікають у державі.

Першим комплексним вченням про національну економіку вважається *марксизм*.

К. Маркс та його послідовники розглядали суть економічної системи суспільства у діалектичному розвитку продуктивних сил і виробничих відносин (безпосереднє виробництво, обмін, розподіл і споживання), а економічну формацію як спосіб їх вираження і постійної боротьби з метою подальшого поступального розвитку, що й до цього часу залишається об'єктивною істиною суспільного розвитку. Представники марксизму прагнули пояснити сутність та природу економічної підсистеми суспільства у тісній взаємодії з іншими її підсистемами, вибудувати структуру взаємозв'язків між ними та способів їх оптимізації з метою формування нового типу господарської системи - соціалістичної держави.

Сучасна економічна думка характеризується неоднорідністю, наявністю значного кола напрямків, шкіл та теорій.

У XIX ст. в Німеччині сформувалась *історична школа*. Саме вона ознаменувала зародження національної економіки як галузі знань та наукового напрямку у системі економічних наук. Представники цієї школи (Ф. Ліст, В.Ойкен) обґрунтували політику протекціонізму як умову забезпечення економічної могутності країни, важливе значення надавали духовності, культурі та традиціям господарювання, які зараховували до головних чинників економічного зростання.

У дослідження економічних явищ і процесів, що протікають у суспільстві, вони внесли конкретизацію, динамічність аналізу, людський фактор, поєднання загального і особливого у становленні та розвитку окремих економік, а також методологію комплексного дослідження суспільної життєдіяльності.

Неокласичний напрям економічної науки, що виник у 70-ті роки XX ст., зосередив увагу на таких фундаментальних проблемах: забезпечення макроекономічної стабільності держави без надмірного втручання останньої в господарське життя суспільства та активний розвиток підприємницької діяльності як гарантії конкурентоспроможності держави та її виробників.

Монетаризм зосередив увагу переважно на проблемах макроекономічного розвитку національного господарства, що, на думку представників цього напрямку, першочергово залежать від грошового обігу. Саме грошовий обіг, за даною теорією, є основою зростання ВВП, а його порушення – головною причиною інфляційних процесів та виникнення значних диспропорцій в економіці держави. Грошово-кредитна (монетарна політика) разом з законотворенням для підтримання належного функціонування ринкового механізму виступають головними механізмами державного регулювання національної економіки.

Кейнсіанство вважається матір'ю вчення про національну економіку. Дж. М. Кейнс обґрунтував концепцію державного регулювання національної економіки і визначив конкретні напрями втручання держави у господарське життя, що охоплюють грошовий обіг і грошову політику, нагромадження капіталу та інвестування, реалізацію вироблених товарів. Ідеї англійського вченого справили значний вплив на подальший розвиток теорії національної економіки та економічну політику у багатьох країнах світу.

Найбільший внесок у розвиток національної економіки як наукового знання дали *неокласичний синтез* та *теорія інститутів*. Саме вони зорієнтували економічну науку на розмежування загальних закономірностей і принципів розвитку економічних систем та виокремлення тих сутнісних рис, що відрізняють країни між собою за рівнем економічного розвитку.

Теорія інститутів становить собою комплексне економічне вчення, об'єктами дослідження якого є такі інститути, як корпорація, держава, профспілки, ринок, психологічні, моральні та етичні (звичаї, норми, навички, інстинкти тощо) чинники розвитку сучасної цивілізації та окремо взятих національних господарських систем.

У 1950-1960-х рр. набуває визнання концепція *неокласичного синтезу*, обґрунтована П. Самуелсоном. Ця школа запропонувала поряд з макроекономічним використовувати мікроекономічний аналіз, розвиваючи прикладні аспекти дослідження національного господарства. Зокрема, у національній економіці, залежно від стану справ у ній, необхідно використовувати як кейнсіанські методи регулювання, так і

пропозиції економістів, які стояли на позиціях економічного лібералізму.

Основні методологічні принципи неокласичного синтезу:

- прагнення досягати максимальної корисності від економічної діяльності з урахуванням особливостей розвитку економіки на мікро-, мезо- і макрорівнях в умовах обмеженості економічних ресурсів;

- пошук оптимального поєднання ринкового та державного регулювання економічних відносин з урахуванням національних особливостей розвитку.

Найбільший внесок у дослідження засад розвитку національної економіки зробили видатні *українські економісти інституціонального, історичного та неокласичного напрямків* – М.І. Туган-Барановський, О.М. Миклашевський, І.В. Вернадський, А.Я. Антонович, І.І. Янжула, В.Ф. Левитський, Є.Є. Слуцький, В.Я. Железнов, Д.І. Шхно та ін. Їх дослідження та дискусії точились над питаннями, тісно пов'язаними з дослідженням природи національної економіки, її сутності, місця і ролі кожної з її підсистем, взаємозв'язків з іншими елементами суспільного буття, визначенням особливостей розгортання господарського механізму національної економіки, аналізу господарських комплексів та пропорцій між ними.

2.2 Базисні інститути національної економіки

Інститути суспільства – це такі його елементи, підсистеми та взаємозв'язки між ними, що визначають увесь історичний хід даного суспільства.

Інститути національної економіки – це ключові елементи будь-якої економічної системи; механізми упорядкування економічних дій, що становить сутнісну основу економічної системи суспільства. Це поняття є ширшим за „господарський механізм“, оскільки відображає не лише форми і способи регулювання та управління економічними процесами, а й способи поєднання ресурсів у суспільному виробництві товарів та послуг на принципах виконання інститутами у суспільстві певних лише

їм притаманних ролей та функцій. Іншими словами, система інститутів економіки у їх взаємодії та розвитку і є економічна система суспільства.

До *основних базових інститутів економіки* представники інституціоналізму відносять працю, владу, власність та управління. Вони є спільними для усіх економік, проте конкретні форми їх прояву можуть видозмінюватись і впливати на формування різних моделей національної економіки.

Комбінація базових економічних інститутів – це формування елементів, складних підсистем господарської системи та взаємозв'язків між ними у кожному конкретному суспільстві. Взаємодія та згрупування базових економічних інститутів формує інституціональну матрицю суспільства, що є саморозвивальною і самопідтримувальною підсистемою суспільства.

Інституціональні елементи національної господарської системи:

- фірми, підприємства, робітники, домогосподарства - *мікрорівень національної економіки*. У кожному з цих елементів тісно переплітаються праця, управління, власність та влада, формуючи скелет кожного з елементів;
- галузі, сфери суспільного виробництва, *-мезорівень господарської системи суспільства*;
- законодавство, ринок, держава, ринкова інфраструктура як система забезпечення реалізації інтересів суб'єктів господарювання, надфірмові утворення, господарський механізм їхньої координації - *макрорівень національної економіки*;
- податки, грошова система, доходи, планування, виробництво, обмін, розподіл, споживання тощо;
- економічний потенціал держави, господарський механізм регулювання, особливості державного устрою, стратегія економічного і соціального розвитку держави, особливості реалізації планування та прогнозування розвитку економіки, специфіка входження та місце країни у світовому господарстві, забезпечення безпеки національної економіки в умовах посилення глобалізації та інтеграції економічних відносин та ін.;
- норми, традиції, принципи, звичаї, соціально-психологічні особливості нації (ментальність, характер).

Постійна взаємодія інституціональних рівнів, їх комбінація та генезис – це становлення і розвиток національної господарської системи.

2.3 Господарська збалансованість і стабільність як завдання державних інститутів національної економіки

Економічна політика держави повинна ґрунтуватися на оптимізації економічних пропорцій, тобто збалансуванні економіки, за якої стабілізація є надійною.

Існування національної економіки як економічної системи передбачає мінімально необхідний рівень її збалансованості.

Збалансованість – стан економіки, за якого національно-господарські пропорції перебувають в оптимальному щодо потреб і технологій співвідношенні та рівновазі.

Розрізняють два аспекти збалансованості економіки:

1) *натурально-вартісний*: $Q_{\text{ц}}$, де Q – натуральна кількість товарів, робіт і послуг; ц – ціна одиниці товару, робіт і послуг;

2) *грошовий*: $v\Gamma_{\text{м}}$, де $\Gamma_{\text{м}}$ – грошова маса на рахунках і на руках у споживачів і покупців; V – коефіцієнт оборотності грошової маси.

Рівняння збалансованості національної економіки:

$$Q_{\text{ц}} = v\Gamma_{\text{м}}$$

Важливим елементом грошового аспекту збалансованості є співвідношення доходів B і видатків B^* Державного бюджету (доходи повинні перевищувати видатки: $B > B^*$).

Прискорення економічного розвитку призводить до посилення ролі таких факторів, як *економічні зв'язки*, що можуть впливати на забезпечення пропорційності й, відповідно, збалансованості.

Інструментом оцінювання збалансованості міжгалузевих зв'язків є *міжгалузевий баланс*.

Міжгалузевий баланс – економіко-математична балансова модель у вигляді системи лінійних рівнянь, яка характеризує зв'язки між випуском продукції в одній галузі (у вартісному

виразі) і витратами всіх галузей, необхідними для забезпечення цього випуску.

Зовнішньоекономічні зв'язки оцінюють за *платіжним балансом*.

Платіжний баланс – баланс сум потоків валютних платежів, які отримує з-за кордону і здійснює за кордон країна у процесі зовнішньоекономічної діяльності за певний період (рік, квартал, місяць).

Збалансованість національної економіки досягається з оптимізацією національних економічних та соціальних пропорцій.

Пропорції – стійкі співвідношення між двома показниками протягом декількох років.

Оптимізація економічних та соціальних пропорцій визначає стан економічного зростання і підвищення добробуту населення.

Серед економічних пропорцій можна виділити:

1) *пропорції виробництва V і споживання V^** співвідношення виробничих і споживчих потреб V^* та виробничих можливостей економіки V .

Можливі такі співвідношення:

а) $V = V^*$ (національне виробництво задовольняє національні потреби в товарах і послугах);

б) $V > V^*$ (національне виробництво задовольняє національні потреби, існує надлишок товарів і послуг);

в) $V < V^*$ (національне виробництво не задовольняє національних потреб, існує дефіцит товарів і послуг);

2) *пропорції виробничої структури національного продукту:*

а) $V = V_m + V_n$ (співвідношення у національному продукті частки сфери матеріального виробництва V_m і частки сфери послуг V_n);

б) $V_m = V_b + V_c$ (співвідношення у продукті сфери матеріального виробництва частки базових виробництв V_b (металургія, хімія, гірничовидобувна промисловість, енергетика, важке машинобудування та ін.) і частки соціальних виробництв V_c (галузі виробництва товарів широкого вжитку – для споживчого ринку));

3) *пропорції вартісної структури національного продукту* (наприклад, $V = O + \partial V$ (співвідношення у вартості національного продукту частки проміжного споживання O і частки валової доданої вартості ∂V);

4) *пропорції розподілу валового внутрішнього продукту ∂V^* :*
 $\partial V^* = C + B + K + (E - I)$ (співвідношення між споживанням домашніх господарств C , держави B , капіталовкладеннями K і чистим експортом: $CE = E - I$).

Контрольні та дискусійні запитання

- 1 Які найважливіші положення теорії національної економіки розробили представники класичної школи?
- 2 У чому полягає суть теорії інститутів?
- 3 Які основні методологічні принципи неокласичного синтезу?
- 4 Що відносять до основних базових інститутів економіки?
- 5 Назвіть інституціональні елементи національної господарської системи.
- 6 Назвіть види економічних пропорцій.

ТЕМА 3. Теорія суспільного добробуту та соціально-ринкової економіки

3.1 Суспільні потреби, національний продукт як соціальна та виробнича база добробуту.

3.2 Соціальна політика держави. Сучасні моделі соціальної політики.

3.3 Зайнятість населення, її структура і динаміка в Україні.

3.4 Безробіття та його особливості в Україні.

3.1 Суспільні потреби, національний продукт як соціальна та виробнича база добробуту

Добробут – соціально-економічний стан суспільства, який виражає відповідність матеріального і духовного забезпечення всіх і кожного згідно з їх природними потребами.

Добробут є лише наслідком управлінських і виробничих дій у системі національної економіки. Своєю чергою, управлінські і виробничі дії повинні впливати із суспільних і індивідуальних потреб.

Потреби – види продукції, речей, послуг, які необхідні людям і які вони бажають і прагнуть мати, споживати, використовувати.

Найзагальніше потреби виражають об'єктивно необхідні передумови виробництва, взаємодії виробників і споживачів.

Структура потреб споживачів має визначати структуру галузей економіки, структуру національного продукту і структуру доходів грошми споживачів:

$$Q_{ц} = v\Gamma_{м}.$$

Ліва частина рівняння відображає обсяг, структуру і вартість національного продукту, права – доходи грошми зайнятих і незайнятих в економіці, структуру доходів грошми і платоспроможність споживачів.

Добробут пов'язаний з потребами, а потреби визначають структуру виробництва і споживання продукту. Отже, створений національний продукт є кінцевим результатом управлінських рішень уряду та діяльності зайнятих у сферах виробництва товарів та надання послуг. Практично національний продукт як суспільне благо, багатство стає економічним інтересом для усього суспільства. Адже виявляється: можна споживати лише те, що вироблено. Скільки нація виробляє, стільки й споживає. Від рівня і структури виробництва національного продукту загалом і на душу населення залежатиме і відповідний рівень задоволення потреб, тобто рівень добробуту нації. Щоб підносити рівень добробуту, насамперед необхідно підносити обсяг виробництва національного продукту та приводити його структуру до обсягу і структури потреб людей. Національний продукт виступає не лише суспільним інтересом, а й стимулом, оскільки виражає кінцевий продукт споживання у країні. Від його розподілу залежать і стан економіки, і рівень життя населення.

3.2 Соціальна політика держави. Сучасні моделі соціальної політики

Соціальна політика трактується як:

1) діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні;

2) система правових, організаційних, регулятивно-контрольних заходів держави з метою узгодження цілей соціального характеру із цілями економічного зростання.

Соціальна політика спрямована на захист населення від безробіття, інфляції, знецінення трудових заощаджень.

Соціальна політика держави включає:

- регулювання соціальних відносин у державі, регламентацію умов взаємодії суб'єктів економіки в соціальній сфері (в тому числі між роботодавцями і найманою робочою силою);
- вирішення проблем безробіття та забезпечення ефективної зайнятості;
- розподіл і перерозподіл доходів населення;
- формування стимулів до високопродуктивної праці й надання соціальних гарантій економічно активній частині населення;
- створення системи соціального захисту населення;
- забезпечення розвитку елементів соціальної інфраструктури (закладів освіти, охорони здоров'я, науки, культури, спорту, житлово-комунального господарства і т. ін.);
- захист навколишнього середовища з метою підвищення соціо-екологічного добробуту населення.

Сучасні моделі соціальної політики відрізняються:

- за ступенем втручання держави в соціально-економічну сферу суспільства;

- за ступенем соціальної захищеності громадян;

- за рівнем забезпеченості свободи соціального вибору у різних верств населення;

- за впливом соціальних процесів на економічний розвиток країни.

Найбільш нам знайома з недавнього минулого *патерналістська соціалістична модель. Основні її характеристики:*

- всебічна відповідальність держави за соціально-економічне становище своїх громадян;

- державна монополія в галузі виробництва і розподілу всіх товарів і послуг, необхідних населенню;

- відчуття соціальної захищеності, соціальної стабільності, лояльність громадян по відношенню до держави.

При всіх позитивних якостях ця система, володіючи низькою економічною ефективністю, не в змозі забезпечити високий рівень добробуту всіх громадян, тому для неї також характерна система соціальних пільг і привілеїв для бюрократичної еліти і низький рівень забезпеченості, ліміти соціальних благ для основної маси населення. В умовах даної моделі також дуже висока залежність індивіда від держави, формується ідеологія утриманства, втрачається ініціатива, і зрештою обмежується соціальна свобода.

Слабкий розвиток ринкових відносин в галузях соціальної сфери зумовлює слабку зацікавленість в результатах праці її працівників, низьку орієнтацію на споживача, практичну відсутність захисту прав споживачів. Методи проведення соціальної політики різноманітні – від адміністративних економічних до прямого насильства.

Шведська модель соціальної політики характеризується дуже великою відповідальністю і високим рівнем регулювання державою соціальної сфери. Іноді її називають «шведський соціалізм». Вона забезпечує високий ступінь соціальної захищеності громадян, але через властиву для всіх надмірно

централізованих систем уніфікацію в соціальній сфері, обмеженість свободи вибору для споживачів не користується широким розповсюдженням і популярністю, оскільки це розцінюється як дуже істотні недоліки в системі західної демократії. Для шведської моделі також характерний високий податковий тиск на підприємництво і населення, що також не дуже привабливо для інших країн.

Модель «держави добробуту» є типовою ринковою моделлю з високим рівнем регулювання соціальної сфери. Держава, маючи пріоритетом ринкове господарство, бере на себе функцію забезпечення соціальної стабільності громадян, забезпечує широкий спектр соціальних послуг, які ринок забезпечити не може. В «державі добробуту» високий рівень витрат на соціальні потреби, високі соціальні мінімальні стандарти.

Модель соціально-орієнтованого ринкового господарства, основоположником якої є Людвіг Ерхард, базується на принципах вільної конкуренції, вільного вибору предметів споживання, свободи розкриття і процвітання особи, характеризується високим ступенем захищеності громадян, яка забезпечується за допомогою державного втручання через перерозподіл благ, податкову політику, правове забезпечення і т.д. В цій моделі діє ціла система соціальних амортизацій, яка забезпечує рівень життя не нижче риси бідності.

Ринкова соціальна модель відрізняється найбільшою соціальною жорсткістю. Як основний принцип тут діє пріоритет ринкових методів регулювання соціальної сфери перед методами прямого державного втручання. Вона характеризується роздержавленням соціальної сфери, зведенням до мінімуму державних субсидій і дотацій і розширенням ринкових інструментаріїв у функціонуванні.

В нашій країні при стратегічній орієнтації на соціальне ринкове господарство в даний час домінує ринкова соціальна модель.

3.3 Зайнятість населення, її структура і динаміка в Україні

Згідно із законом України "*Про зайнятість населення*", до зайнятого населення належать громадяни нашої країни, які проживають на її території на законних підставах, а саме:

- працюючі за наймом на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності, у міжнародних та іноземних організаціях в Україні та за кордоном;

- громадяни, які самостійно забезпечують себе роботою, включаючи підприємців, осіб, зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю, творчою діяльністю, члени кооперативів, фермери та члени їхніх сімей, які беруть участь у виробництві;

- вибрані, призначені або затверджені на оплачувану посаду в органах державної влади, управління чи в суспільних об'єднаннях;

- громадяни, які служать у збройних силах, прикордонних, внутрішніх, залізничних військах, органах національної безпеки та внутрішніх справ;

- особи, які проходять професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації з відривом від виробництва; які навчаються у денних загальноосвітніх школах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах;

- зайняті вихованням дітей, доглядом за хворими, інвалідами та громадянами похилого віку;

- працюючі громадяни інших держав, які тимчасово перебувають в Україні і виконують функції, не пов'язані із забезпеченням діяльності посольств і місій.

Розрізняють такі **форми зайнятості**: повну, неповну, часткову, первинну та вторинну зайнятість.

Повна зайнятість – це діяльність протягом повного робочого дня (тижня, сезону, року), яка забезпечує дохід у нормальних для даного регіону розмірах.

Неповна зайнятість характеризує зайнятість конкретної особи або протягом неповного робочого часу, або з неповною оплатою чи недостатньою ефективністю. Неповна зайнятість може бути явною або прихованою.

Явна неповна зайнятість зумовлена соціальними причинами, зокрема необхідністю здобути освіту, професію, підвищити кваліфікацію тощо. Неповну зайнятість можна

виміряти безпосередньо, використовуючи дані про заробіток, відпрацьований час або ж за допомогою спеціальних відбіркових обстежень.

Прихована неповна зайнятість пов'язана зі зменшенням обсягів виробництва, реконструкцією підприємства і виявляється в низьких доходах населення, неповному використанні професійної компетенції або в низькій продуктивності праці.

Часткова зайнятість – це добровільна неповна зайнятість.

Первинна зайнятість характеризує зайнятість за основним місцем роботи.

Якщо крім основної роботи чи навчання ще є додаткова зайнятість, вона називається *вторинною зайнятістю*.

В Україні сьогодні є нераціональна структура зайнятості. Це пов'язано з надто великою концентрацією працюючих у сільському господарстві (5,5 млн. осіб або 26 % усіх зайнятих) і малою зайнятістю у промисловості (близько 4 млн осіб). Зрозуміло, що така структура зайнятості *не відповідає вимогам інноваційної моделі* розвитку національної економіки.

3.4 Безробіття та його особливості в Україні

Згідно із законом України "*Про зайнятість населення*", *безробітними* вважаються працездатні громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають заробітку або інших передбачених чинним законодавством доходів через відсутність підходящої роботи, зареєстровані у державній службі зайнятості, тобто це особи, що справді шукають роботу та здатні приступити до праці.

Не можуть бути визнані безробітними громадяни:

а) віком до 16 років, за винятком тих, які працювали і були вивільнені у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці; реорганізацією, перепрофілюванням і ліквідацією підприємства, установи й організації або скороченням чисельності (штату);

б) які вперше шукають роботу і не мають професії (спеціальності), в тому числі випускники загальноосвітніх шкіл, якщо вони відмовляються від проходження професійної

підготовки або від оплачуваної роботи, включаючи роботу тимчасового характеру;

в) які відмовилися від двох пропозицій підходящої роботи з моменту реєстрації їх у службі зайнятості як осіб, котрі шукають роботу. При цьому вони втрачають право на надання статусу безробітного строком на три місяці з подальшою реєстрацією;

г) які мають право на пенсію відповідно до законодавства України.

Як відомо, розрізняють відкрите й приховане безробіття.

Відкрите безробіття означає існування явно незайнятого населення, *приховане* – наявність формально зайнятого населення.

Можна виділити і такі види безробіття: фрикційне, структурне, циклічне, сезонне, інституціональне.

Які ж з них характерні для національної економіки України?

Фрикційне безробіття пов'язане з переміщенням людей з однієї роботи на іншу, а також із однієї місцевості в іншу. Фрикційне безробіття означає, що існують постійні зв'язки між звільненням з однієї організації і найманням працівників іншими організаціями, заміщення одних професій іншим тощо.

Особливої актуальності в Україні набуває *структурне безробіття*, що пов'язане зі структурними зрушеннями в національній економіці.

Ознакою структурного безробіття є територіальна і кваліфікаційна невідповідність між вільними робочими місцями і безробітними.

У структурному безробітті можна виокремити технологічне й конверсійне безробіття.

Технологічне безробіття пов'язане з переходом до нової техніки і технології, механізацією та автоматизацією виробництва тощо.

Конверсійне безробіття спричинене скороченням чисельності армії і зайнятих у галузях оборонної промисловості. Розміри цього безробіття можуть коливатися. Це безробіття особливо характерне для 1990-х рр. України.

Сезонне безробіття стосується тих видів виробництва, які мають сезонний характер і в яких протягом року відбуваються

різкі коливання попиту на працю (сільське господарство, будівництво, інші галузі природокористування).

Циклічне безробіття – це вид безробіття, яке постійно змінюється за своїми масштабами, тривалістю і складом, що пов'язано з циклом ділової кон'юнктури. Масштаби і тривалість циклічного безробіття досягають максимуму під час спаду (кризи) виробництва і мінімуму - під час піднесення. Отже, розміри ринку праці коливаються разом з коливаннями циклу ділової кон'юнктури. Найбільшою мірою від циклічного безробіття в Україні страждають молодь, жінки, люди похилого віку.

Розвиток ринкової економіки в нашій державі супроводжується виникненням і розширенням масштабів *хронічного безробіття*. Це пов'язано з тим, що інвестиції у створення нових робочих місць відстають від темпів зростання чисельності найманих працівників.

Контрольні та дискусійні запитання

- 1 Розкрийте суть концепції «держави добробуту».
- 2 У чому полягає концепція соціальної ринкової економіки?
- 3 Охарактеризуйте пріоритети соціальної політики в Україні.
- 4 Розкрийте сутність причин та наслідків безробіття для розвитку національної економіки.
- 5 Які регіональні особливості безробіття в Україні?
- 6 Які сучасні ознаки безробіття в національній економіці та розвитку ринку праці?

ТЕМА 4. Характеристика економічного потенціалу

План

- 4.1 Поняття та склад потенціалу національної економіки.
- 4.2 Природно-ресурсний потенціал.
- 4.3 Науково-технічний потенціал.

4.1 Поняття та склад потенціалу національної економіки

Економічний потенціал країни – сукупна здатність економіки країни, її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари, послуги, задовольняти суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і споживання.

Економічний потенціал країни може бути поданий у вигляді комплексу взаємопов'язаних потенціалів як складових структури національної економіки. Найчастіше в якості критеріїв класифікації потенціалів використовують види економічних ресурсів, сфери діяльності, напрями використання.

Природно-ресурсний потенціал характеризує природні багатства національної економіки, уже залучені в господарський оборот, а також доступні для освоєння при даних технологіях і соціально-економічних відносинах.

Виробничо-технологічний потенціал – сукупність засобів виробництва (будинків, споруджень, обладнання та устаткування), а також існуючих технологічних способів (технологій) їх використання в економічній діяльності.

Трудовий потенціал – трудові ресурси країни, включаючи підприємницькі спроможності. Його обсяг і якість визначаються чисельністю активного працездатного населення та його освітнім і професійно-кваліфікаційним рівнем.

Науково-технічний потенціал – потенціал, який є в розпорядженні країни у галузі науково-дослідницьких та дослідно-конструкторських розробок (НДДКР). Це – досягнення фундаментальної та прикладної науки, нові технології, дослідно-експериментальна база, а також науково-технічні та конструкторські кадри високої кваліфікації.

Внутрішньоекономічний потенціал – частина загального економічного потенціалу національної економіки, орієнтована на задоволення внутрішніх потреб національного виробництва та соціальної сфери.

Експортний потенціал – здатність національної економіки виробляти продукцію, конкурентоспроможну на світових ринках, експортувати її в достатніх обсягах за світовими цінами.

Також *економічний потенціал національної економіки* може бути визначений сукупністю галузей народного господарства, підприємств, установ, які виробляють промислову, сільськогосподарську, будівельну продукцію, надають різні послуги виробничого й невиробничого призначення тощо.

Економічний потенціал конкретної національної економіки може характеризуватися з точки зору досягнутих результатів від використання наявних економічних ресурсів. Тобто економічний потенціал може розглядатися як узагальнена конкретно-історична характеристика рівня розвитку економіки.

Економічні результати відображаються в обсязі, структурі, якості та техніко-технологічному рівні вироблених товарів і послуг. Узагальненою характеристикою економічних результатів є ВВП, національний дохід, їхня структура та динаміка. Окрім того, в якості показників економічних результатів можуть виступати фізичні обсяги виробництва окремих видів товарів, визнаних на даному історичному етапі найважливішими, рівень життя населення тощо.

Однією із основних проблем економічної теорії є *ефективність використання економічного потенціалу*. Суть її полягає у визначенні шляхів і способів досягнення найбільшого задоволення суспільних потреб в умовах дефіциту та обмеженості ресурсів. Проблема *ефективності суспільного виробництва* має два аспекти – цільовий (задоволення потреб) і ресурсний (використання обмежених ресурсів).

Цільова ефективність являє собою якісну характеристику суспільного виробництва з точки зору рівня розвитку і ступеня задоволення потреб суспільства.

Ресурсна ефективність відображає раціональність організації суспільного виробництва, комбінації факторів виробництва, застосування наявних ресурсів.

Цільовий і ресурсний аспекти ефективності тісно взаємопов'язані. Цільова ефективність змінюється прямо пропорційно ресурсній, а також обсягу і якості використовуваних ресурсів. При підвищенні цільової ефективності на основі зростання ефективності використання кожної одиниці наявних ресурсів говорять про інтенсивну форму функціонування

економічного потенціалу суспільства. Підвищення цільової ефективності за рахунок залучення в суспільне виробництво додаткових ресурсів називають екстенсивною формою функціонування потенціалу.

Для кількісної оцінки ефективності використання економічного потенціалу суспільства застосовується система показників, що складається із двох підсистем: підсистеми показників цільової ефективності й підсистеми показників ресурсної ефективності.

Показники цільової ефективності:

- ВВП на душу населення;
- рівень споживання окремих товарів на душу населення;
- кількість студентів на 10000 населення;
- рівень та якість життя.

Показники ресурсної ефективності:

- фондоддача;
- продуктивність праці;
- матеріалоємність;
- фондоємність.

4.2 Природно-ресурсний потенціал

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) країни визначається кількістю, якістю, сполученням природних ресурсів території.

Природні ресурси – це ті елементи, властивості або результати функціонування природних систем, які використовуються або можуть бути використані в майбутньому для одержання сировини, палива, енергії, продовольства тощо. Тобто, це сукупність природних ресурсів і природних умов, які знаходяться в певних географічних межах, що забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства.

Природні умови – це тіла й сили природи, які мають істотне значення для життя і діяльності суспільства, але не беруть безпосередньої участі у виробничій і невиробничій діяльності людей. Однак природні умови суттєвим чином визначають особливості економічної діяльності людини, опосередковано визначають ступінь їх ефективності.

Таким чином, компоненти природи стають природними ресурсами тоді, коли людина залучає їх у процес виробництва як предмет або засіб праці. У випадку опосередкованого впливу на економічну діяльність ці компоненти природного оточення оцінюються або як природні умови, або як системні компоненти природного середовища функціонування продуктивних сил.

Складові ПРП:

- земельні;
- мінерально-сировинні;
- водні;
- лісові;
- фауністичні (мисливсько-рибальські);
- природно-рекреаційні ресурси.

За ознаками належності до ресурсної бази розвитку певних видів виробництва природні ресурси бувають:

- промислові природні ресурси;
- сільськогосподарські природні ресурси;
- культурно-ландшафтні ресурси розвитку рекреаційної галузі;
- ресурси просторового розміщення галузей інфраструктури (транспортних шляхів, ліній зв'язку тощо).

За ознаками вичерпності природні ресурси поділяються на:

- вичерпні (більшість ресурсів);
- невичерпні (тепло землі й сонця, енергія води та вітру).

Якщо ресурси можуть бути штучно або через природні механізми відновлені, як-то: лісові насадження, фауністичний світ, ґрунт, водні ресурси тощо, вони вважаються *відновлюваними*.

За оцінками економістів, із загального обсягу природно-ресурсного потенціалу України 44,4 % припадає на земельні ресурси, 28,3% – на мінеральні, 13,1% – водні, 9,5% – рекреаційні, 4,2% – лісові, 0,5% – на біологічні.

На відміну від найбільших країн світу (Росія, США, Китай, Канада), Україна не забезпечує себе повністю мінеральними ресурсами, проте має значний природно-ресурсний потенціал (5% природних ресурсів світу) і щодо цього перебуває в більш вигідному положенні, ніж деякі економічно розвинені країни

(Японія, Італія), які не мають подібної власної ресурсно-мінеральної бази.

Одним із найбільш цінних ресурсів є земля. Наша країна входить до шести країн світу з найбільшим обсягом оброблюваних земель (США – 190 млн га, Індія – 160, Росія – 130, Канада – 46, Казахстан – 38, Україна – 34 млн га). За забезпеченістю ріллею в розрахунку на одного жителя Україна має один із найвищих показників (наприклад, у Великобританії він становить 0,12 га, в Європі – 0,26, у світі – 0,29, в Україні – 0,65 га).

4.3 Науково-технічний потенціал

Науковий потенціал – це сукупність ресурсів і можливостей сфери науки, яка дає змогу за наявних форм організації та управління ефективно вирішувати господарські завдання.

Складові наукового потенціалу:

- кадри;
- кошти;
- матеріально-технічна база;
- інформаційне забезпечення.

Поняття «науковий потенціал» можна застосовувати щодо будь-якої сукупності наукових організацій (об'єднань у галузях господарства, міністерствах, відомствах), а також галузевих наукових організацій, розташованих на відповідній території.

Науково-технічний потенціал країни є головним джерелом сучасного економічного зростання. Основні перепони на шляху зростання реальної економіки – відсутність дієвого механізму впровадження технологій і технологічних рішень, скорочення кадрового потенціалу у вітчизняній науці.

У цілому економічна криза в Україні призвела до зниження науково-технологічного потенціалу.

Основні фактори зниження науково-технічного потенціалу України:

- переважання застарілих технологій виробництва;
- низький рівень упровадження НДДКР з підвищення якості продукції;
- низький рівень державного фінансування НДДКР;

- зниження рівня людського розвитку (освіти, охорони здоров'я, соціальної активності, психологічних настроїв);
- значне відставання темпів НДДКР у реальній економіці від країн -світових економічних лідерів.

Інноваційна модель розвитку є найбільш ефективною в сучасному світі. Інноваційні процеси конкретизуються на просторовому рівні у вигляді нових форм виробництва: регіонів високого науково-технічного розвитку, технополісів, технопарків, бізнес-інкубаторів. Дві перші форми найвищого рівня організації та ефективності інноваційної діяльності в Україні, на жаль, ще не сформувалися.

Технологічний парк – це науково-виробничий комплекс, до якого входять дослідний центр і компактна виробнича зона, що прилягає до нього, де на орендних чи інших умовах розташовані малі наукоємні фірми, які виконують завдання зі створення та впровадження нових розробок, виготовлення сучасного обладнання та приладів.

Бізнес-інкубатор – це інноваційна структура, головним завданням якої є створення локального сприятливого для діяльності малих ризикових фірм підприємницького середовища. В Україні налічується близько 50 бізнес-інкубаторів. Вони, як правило, виникають при реалізації програм зарубіжної технічної допомоги Україні або як реакція на власні потреби підприємницьких виробничих мереж.

Пріоритетні напрями розвитку підприємницького сектора в Україні полягають у залученні передового світового досвіду в розбудові нових видів відносин та форм організації в його середовищі та підприємницьких виробничих мереж різного роду.

Загалом розвиток інноваційної діяльності в Україні вирізняється слабкою мірою розвитку - понад 80% промислових підприємств не виконували жодної інноваційної роботи. На його заваді стоять незначна увага держави до реалізації інноваційної стратегії розвитку її регіонів, брак коштів, дуже низька інвестиційна привабливість більшості промислових об'єктів, особливо для іноземних інвесторів.

Основні фактори сучасного зростання реальної економіки України залишаються екстенсивними. Активне пожвавлення в економіці в 2000 – 2008 рр., тривалі тенденції зростання обсягів виробництва, капіталовкладень в основний капітал не призвели до формування основ інноваційної моделі розвитку.

Контрольні та дискусійні запитання

1 У чому полягає сутність економічного потенціалу національної економіки та яка його структура?

2 Які показники застосовуються для оцінювання рівня економічного потенціалу?

3 У чому полягає проблема ефективності використання економічного потенціалу національної економіки?

4 Охарактеризуйте особливості природно-ресурсного потенціалу України.

5 Спробуйте порівняти природно-ресурсний потенціал України з іншими країнами.

6 У чому полягає важливість науково-технічного потенціалу та його використання для умов сучасного розвитку людства?

ТЕМА 5. Інституціональні чинники розвитку національної економіки

План

5.1 Приватизація та її роль у здійсненні інституційних перетворень в економіці України.

5.2 Підприємництво та його становлення в Україні.

5.3 Антимонопольна політика і розвиток конкуренції в Україні.

5.1 Приватизація та її роль у здійсненні інституційних перетворень в економіці України

Основою інституційних перетворень в Україні є реформування відносин власності в Україні, що передбачає ліквідацію монополізму державної власності та створення потужного недержавного сектора вітчизняної економіки шляхом передачі частини державного майна у приватні руки та розвитку підприємництва.

Згідно із Законом України *"Про приватизацію державного майна"*, під *приватизацією* розуміють відчуження майна, що перебуває у державній власності, і майна, що належить Автономній республіці Крим, на користь фізичних та юридичних осіб, які можуть бути покупцями, з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів на структурну перебудову економіки України.

Цілі приватизації в Україні:

- формування різних форм приватної власності та класу приватних власників;
- підвищення ефективності роботи підприємств;
- формування конкурентного середовища;
- більш повне використання на підприємствах досягнень НТР найсучасніших технологій;
- демонополізація економіки;
- стабілізація фінансової та кредитно-грошової системи;
- соціальний захист населення за рахунок коштів, отриманих від приватизації державних підприємств.

До початку 2006 р. монополізм державної форми власності було подолано, створено підвалини для забезпечення рівноправного функціонування та конкурентного розвитку різних форм власності, сформовано потужний недержавний сектор вітчизняної економіки. Згідно з даними статистики, у липні 2007 р. налічувалось 1161308 суб'єктів ЄДРПОУ, з них близько 83 % перебувало у приватній формі власності, 7,4 % – у комунальній та комунальній корпоративній формі власності, 4,1 % – у державній та державній корпоративній формі власності.

Найпопулярнішими способами приватизації в Україні виявилися викуп об'єктів приватизації (46,2 %), викуп майна, зданого в оренду з викупом (18,6 %), продаж на аукціоні (15,9 %), продаж акцій відкритих акціонерних товариств (11,5 %).

Етапи приватизаційного процесу в Україні

Перший етап приватизації припадає на 1988-1992 рр., коли відбувається формування державних інституцій, які займаються проблемами реформування відносин власності, та правового поля. Були прийняті закони України "Про власність", "Про приватизацію державного майна", "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)", "Про оренду майна державних підприємств та організацій".

Було створено політичні, економічні, правові та організаційні засади забезпечення приватизаційного процесу в Україні з метою формування потужного недержавного сектора вітчизняної економіки.

Другий етап припадає на 1993-1994 рр., коли розпочинається широкомасштабна передача державної власності у приватні руки. У ці роки домінував змішаний грошово-сертифікатний спосіб приватизації.

Третій етап (1995-1999 рр.) – це етап масової сертифікатної приватизації. У цей період створювалося підґрунтя для переходу на наступний етап приватизації – продаж державного майна за гроші.

Четвертий етап (від 2000 р.) приватизації в Україні — це індивідуальна грошова приватизація або "велика" приватизація. *Особливості четвертого етапу приватизації державного майна в Україні:*

- виставляються на продаж за гроші контрольні пакети акцій стратегічних підприємств;
- у конкурсі може брати участь лише „промисловий інвестор”, до якого висувається ряд вимог. Зокрема, промисловими інвесторами не можуть бути компанії, зареєстровані в офшорній зоні, він повинен бути зацікавленим у збереженні частки підприємства на ринку відповідного продукту, повинен не менш як три роки виробляти продукцію, аналогічну основній продукції підприємства, що приватизується, або використовувати в основному виробництві як основну сировину продукцію, як це робило підприємство, що приватизується тощо.

Сьогодні проблему подолання державного монополізму у виробництві, розподілі та споживанні економічних благ в економіці України здебільшого вирішено та створено потужний

недержавний сектор. Проте важливим питанням залишається визначення глибини приватизації та забезпечення ефективного управління державною власністю.

5.2 Підприємництво та його становлення в Україні

Невід'ємним інституціональним елементом національної господарської системи є *підприємництво*. Його розвиток є фактором зростання економічного і духовного потенціалу суспільства. Згідно з чинним законодавством України, *підприємництво* є самостійною, ініціативною, систематичною, заснованою на власному ризику діяльністю з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою одержання прибутку (доходу) або соціального ефекту.

У науковій літературі підприємництво розглядається у *трьох аспектах*: як економічна категорія, як метод господарювання і як тип економічного мислення.

Для аналізу підприємництва як *економічної категорії* принциповим є виявлення його безпосередніх суб'єктів та об'єктів. *Суб'єктами підприємництва* можуть виступати перш за все приватні особи, організатори одноосібного та сімейного бізнесу. Їхня діяльність здійснюється як на основі власної праці, так і з залученням найманої. Підприємницька діяльність може здійснюватися також групою осіб, пов'язаних між собою договірними відносинами та економічним інтересом. Суб'єктами колективного підприємництва є кооперативи, акціонерні товариства, орендні колективи тощо. Активним суб'єктом підприємницької діяльності в умовах сучасної ринкової економіки виступає і держава

Таким чином, у ринковій економіці існують *три форми підприємницької діяльності* – приватна, колективна і державна, кожна з яких знаходить власну нішу в національній економіці.

Об'єктом підприємництва є пошук найбільш ефективної комбінації обмежених ресурсів. Підприємці комбінують ресурси з метою виготовлення нового незнайомого споживачеві блага; відкриття нових способів виробництва (технологій) та

комерційного використання вже існуючого товару; освоєння нового ринку збуту або нового джерела сировини; проведення реорганізації у галузі для створення власної монополії або підриву чужої.

Таким чином, *підприємництво як економічна категорія* – це сукупність організаційно-економічних відносин між суб'єктами ринкової економіки, що виникають у процесі пошуку найбільш ефективного способу поєднання обмежених ресурсів.

Головною умовою підприємництва як методу ведення господарства є економічна свобода, тобто самостійність та незалежність господарюючих суб'єктів, наявність у них певної сукупності прав і свобод: з вибору видів підприємницької діяльності, формування виробничої програми, вибору постачальників і споживачів виробленої продукції, встановлення цін відповідно до діючого законодавства, залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності коштів і майна фізичних та юридичних осіб, вільного наймання робітників, вибору джерел фінансування, доступу до ресурсів, використання яких не обмежене законодавством, спрямування доходів та прибутку, що залишаються після сплати податків і платежів, у межах чинного законодавства, здійснення зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Необхіді умови функціонування підприємництва:

- економічна свобода;
- адекватна правова інфраструктура;
- розвинені товарно-грошові відносини;
- конкуренція як регулююча ринок сила;
- наявність ринкового простору і ринкової інфраструктури та адекватного соціально-політичного і духовного середовища.

Ознакі підприємницької діяльності:

- комерційна ініціатива;
- здатність до ризику з метою отримання комерційного успіху;
- відповідальність за результати;
- інноваційність, тобто практичне застосування принципово нових товарів, технологій, нових форм організації виробництва і збуту, організації підприємницької діяльності.

Як *тип економічного мислення* підприємництво характеризується сукупністю оригінальних поглядів і підходів до

прийняття бізнесових рішень і напрямів підприємницького ризику, які реалізуються у практичній діяльності.

В Україні необхідно створити сприятливі умови для розвитку підприємництва, оскільки воно доволі чутливо реагує на такі чинники, як нестабільність правового поля, наявність різних адміністративних перешкод, невважена економічна політика уряду тощо.

5.3 Антимонопольна політика і розвиток конкуренції в Україні

Антимонопольна політика – це система заходів уряду, спрямована на досягнення успішного функціонування ринку та регулювання конкуренції між суб'єктами господарювання з метою підвищення ефективності національної економіки, забезпечення національних інтересів і підвищення добробуту населення.

На рівні окремих ринків суть антимонопольної політики виявляється у здійсненні ефективної протидії намаганням будь-якого підприємства (або групи підприємств) підпорядкувати або контролювати певні сегменти ринку, що призводить до обмеження конкуренції.

Найважливіші завдання при формуванні конкурентного середовища в Україні:

- зниження рівня монополізації та розвиток конкуренції на ринку;
- захист інтересів підприємств та споживачів від монопольної діяльності;
- запобігання монопольній діяльності та обмеження її;
- створення структури горизонтальних ринкових зв'язків між господарюючими суб'єктами для забезпечення саморегулятивних механізмів у розвитку економіки;
- зменшення залежності від державних управлінських структур, адаптація управлінських кадрів державних підприємств та об'єднань в нових умовах.

Антимонопольна політика включає два аспекти: демонополізацію і регулювання діяльності підприємницьких монополій.

Метою антимонопольної політики є створення ринкового середовища та сприяння конкуренції.

Перехід до сучасної змішаної ринкової економіки означає формування ринкових структур, які класифікуються за коефіцієнтами концентрації СК. 1, СК 3, СК 5 (ринкові частки одного, трьох, п'яти найбільших учасників ринку). Згідно з методикою Антимонопольного комітету України, монополістом вважається фірма, частка ринку якої перевищує 35% (СК 1 > 35 %, СК 3 > 50 %, СК 5 > 70 %). Обсяг пропонування продукту на ринку (обсяг ринку) визначається як сума випуску певного продукту вітчизняними виробниками (за мінусом експорту) і обсягу його імпорту. Відповідно, частка ринку — відношення випуску продукту фірмою, без урахування експорту, до обсягу ринку.

За ступенем концентрації в Україні сформовані такі види ринкових структур:

чиста монополія. Частка ринку складає приблизно 100%, здійснюється ефективне блокування проникнення на ринок інших фірм;

домінуючі фірми. Частка ринку — від 50 до 90%, значні перепони для проникнення в галузь і можливість самостійно здійснювати цінову політику;

обмежена олігополія. Коефіцієнт концентрації для чотирьох фірм до 60%, значні бар'єри проникнення у галузь, наявність стратегічної поведінки;

ефективна конкуренція. Коефіцієнт концентрації менше 35%, незначні перепони для проникнення на ринок, відсутність змов;

досконала конкуренція. На ринку діють понад сто дрібних фірм, жодна з яких займає не більше 1% ринку, відсутні бар'єри для входження у галузь.

За оцінкою Антимонопольного комітету України, частка монопольного сектора складає близько 40% (для порівняння: в економіці США превалює ефективна конкуренція, а частка монопольного сектора складає приблизно 35%) і представлена підприємствами гірничо-металургійного комплексу, транспортуванням газу та електроенергії, телефонним зв'язком загального користування, системою водопостачання і опалення,

залізничним транспортом тощо. Галузі легкої та харчової промисловості (з великою часткою акціонерних та колективних підприємств) наближаються переважно до олігополістичної структури. Сфери побутових послуг, громадського харчування, роздрібної торгівлі тяжіють до створення ринків ефективної конкуренції.

Політика демонополізації спрямована на:

- зниження ступеня монополізації ринку і дотримання антимонопольного законодавства;
- захист інтересів підприємців від зловживань монополієм становитим (нав'язування контрагенту нерівноправних умов у договорах, обмеження виробництва, встановлення монополієм та дискримінаційних цін, створення перепон для входження на певний ринок тощо);
- захист суб'єктів підприємництва від дискримінації органами влади і управління та від недобросовісної конкуренції.

Інструменти антимонопольної політики:

- регулювання злиття фірм, якщо воно призводить до перевищення їхньої сукупної частки ринку 35%;
- введення штрафних санкцій і примусове роз'єднання фірми монополіста при наявності зловживань монополією владою;
- тарифне регулювання імпорту та експорту товарів;
- державні замовлення і контракти;
- введення стандартів і показників якості товарів;
- у процесі регулювання діяльності підприємницьких, природних монополій – обмеження рівня цін і тарифів, введення граничних нормативів рентабельності, запровадження лінійних та нелінійних цін.

Антимонопольна політика має певні економічні обмеження. Йдеться, насамперед, про негативний вплив цінового регулювання діяльності підприємницьких монополій. Запровадження *граничних нормативів рентабельності* спричинює підвищення цін, скорочення пропонування у довгому періоді. Граничний норматив рентабельності передбачає пряму залежність між прибутком і собівартістю продукції: якщо

відношення прибутку до собівартості в ціні товару перевищує встановлений норматив, до підприємства-порушника запроваджуються штрафні санкції. В короткому періоді подібні заходи супроводжуються обмеженням монопольної влади. Рисунок 5.1 показує, що в короткому періоді при встановленні граничного нормативу рентабельності ціна монополіста P_3 (відповідно до правила $MR = MC$) знижується до P_2 , а обсяг виробництва відповідно зростає до Q_2 .

Ціна, витрати, доход, г.
од.

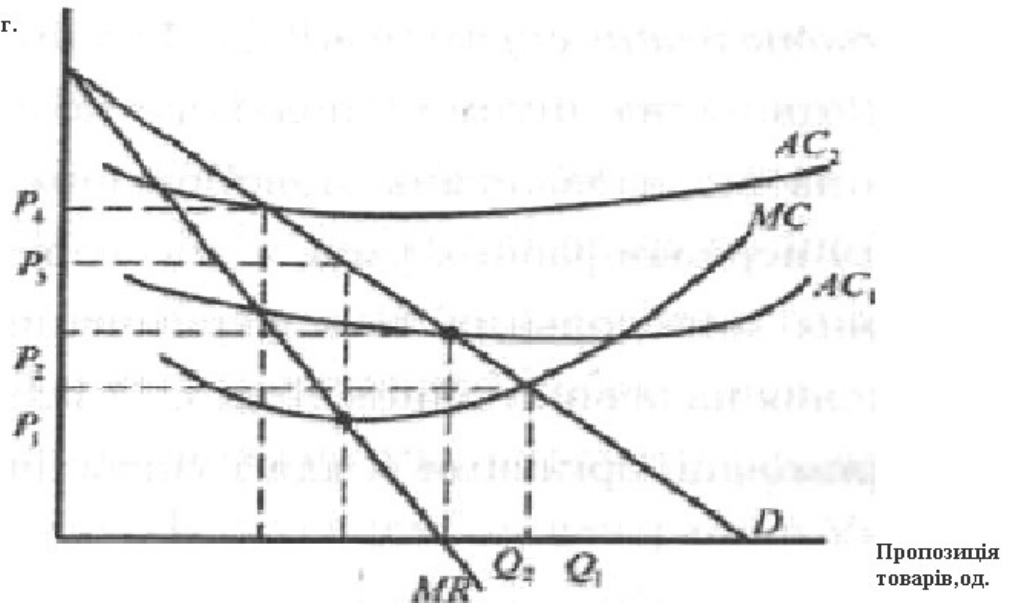

Рисунок 5.1 – Цінове регулювання діяльності підприємницької монополії

З метою максимізації прибутку поступово підприємство-монополіст підвищує витрати на виробництво продукції. Рисунок 5.1 ілюструє цю динаміку зсувом кривої середніх витрат до рівня AC_2 , що призводить до підвищення регульованої ціни з P_2 до P_4 (вищої за максимально можливу ціну монополіста P_3 без цінового регулювання) і скорочення випуску до Q_4 (нижче мінімально можливого рівня пропонування Q_3 без цінового регулювання).

Таким чином, використання цінового регулювання діяльності монополії поза межами природної монополії можливо лише за умови надзвичайно високого ступеня ринкової концентрації, коли всі інші засоби антимонопольної політики не можуть ефективно зменшити втрати суспільства від зловживань монопольною владою.

У цілому державне регулювання підприємницьких монополій не може повністю ліквідувати *збитки суспільства від монополії*, які мають такі форми прояву, як нав'язування односторонніх умов взаємного обміну, застосування цінової дискримінації, неефективний розподіл ресурсів і бюджетних коштів за рахунок штучного утримання статусу природного монополіста, асиметрія ринкових сигналів і блокування дії конкурентного цінового механізму.

Контрольні та дискусійні запитання

1 Що розуміють під приватизацією державного майна в Україні?

2 Які способи приватизації державного майна використовуються в Україні?

3 Які необхідні умови функціонування підприємництва?

4 Які причини високого рівня монополізованості економіки України на момент проголошення незалежності?

5 У чому полягають найважливіші напрями антимонопольної політики в Україні?

6 Які економічні обмеження має антимонопольна політика?

ТЕМА 6. Функціонування інфраструктури національного ринку

План

6.1 Сутність, види та функції ринкової інфраструктури.

6.2 Фінансова система та основні засади фінансової політики в Україні.

6.3 Бюджетна система національної економіки.

6.1 Сутність, види та функції ринкової інфраструктури

Ринкова інфраструктура національної економіки - це система організаційно-правових інституцій для підтримки розвитку ринкових відносин господарських суб'єктів у національній економіці.

Спеціалізована ринкова інфраструктура обслуговує окремі ринки держави та підтримує їх розвиток.

Основні елементи спеціалізованої ринкової інфраструктури:

- біржі;
- аукціони;
- посередницькі фірми та товариства, що працюють на біржах або відстоюють інтереси (всеукраїнська асоціація підтримки підприємств, фермерства);
- комунікації та інформаційні організації;
- податкові інспекції та моніторингові системи, що контролюють їх діяльність;
- спеціальні рекламні агентства та незалежні засоби масової інформації;
- система страхування та страхові компанії;
- торгові палати та об'єднання ділових кіл;
- митна система та моніторинг за її діяльністю;
- професійні спілки;
- комерційно-виставочні зали та виставки (реклама просування товару).
- система вищої економічної та спеціальної економічної освіти;
- консалтингові фірми;
- аудиторські фірми та послуги;
- спеціальні зони вільного підприємництва;
- громадські та громадсько-державні фонди, що сприяють розвитку ділової активності (фонди підтримки підприємств, малого бізнесу та інші фонди);
- інвестиційні фонди та компанії.

Функції ринкової інфраструктури національної економіки:

- організація оформлення ринкових відносин та діяльності суб'єктів господарювання;
- полегшення учасникам ринкових відносин реалізації світових економічних інтересів;
- спеціалізація різних об'єктів економіки та підвищення оперативності їхньої роботи на основі розвитку організаційних форм ринкових відносин;

- полегшення форм юридичного та економічного контролю за підприємницькою діяльністю через моніторингові організації.

6.2 Фінансова система та основні засади фінансової політики в Україні

Фінансова система – це сукупність різноманітних фондів фінансових ресурсів, що сконцентровані в розпорядженні держави та суб'єктів господарювання, для виконання покладених на них функцій задоволення економічних і соціальних потреб.

Найважливіші елементи фінансової системи:

- державні фінанси;
- фінанси підприємницьких структур;
- фінанси домогосподарств;
- страхові та резервні фонди;
- фінансовий ринок;
- централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів.

Найважливішим нормативно-правовим актом, що визначає найзагальніші принципи функціонування фінансової системи країни, є Конституція України (ст. 92). До нормативно-правових актів, що регулюють діяльність вітчизняної фінансової системи, також належать Бюджетний кодекс України, Господарський кодекс України, Митний та Цивільний кодекси, закони України "Про Державний бюджет України", "Про місцеве самоврядування", "Про систему оподаткування", "Про Національний банк України", "Про банки і банківську діяльність", "Про цінні папери та фондовий ринок", "Про страхування", "Про інвестиційну діяльність" тощо. Сучасна фінансова система країни представлена органами управління нею, до яких можна зарахувати Міністерство фінансів України, Державну податкову службу України, Рахункову палату України, Державне казначейство України, Контрольно-ревізійну службу України, Державну митну службу України, Аудиторську палату України, Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку України тощо, та фінансовими інститутами, такими як Національний банк України та комерційні банки, небанківські фінансові установи, фондові

біржі та фондові торговельно-інформаційні системи, Національний депозитарій України та ін.

Фінансова політика – це система заходів держави у сфері фінансів для забезпечення економічного і соціального розвитку країни.

Загальні засади фінансової політики визначає Президент України, законодавче і виконавче впровадження здійснюють Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України.

Напрями фінансової політики в Україні:

- забезпечення прозорості та дієвого контролю за формуванням і цільовим використанням фондів фінансових ресурсів, посилення відповідальності за фінансові правопорушення;
- оптимізація податкової системи через забезпечення стабільності чинного законодавства, розширення бази оподаткування та скасування необґрунтованих податкових пільг;
- визначення оптимальних параметрів рівня монетизації вітчизняної економіки, структури грошової маси, швидкості обігу грошей;
- підвищення довіри з боку населення до фінансових інституцій та залучення грошових заощаджень домогосподарств у вітчизняну економіку;
- розвиток фінансового ринку та нових інструментів для акумулювання грошових коштів до фондів фінансових ресурсів.

6.3 Бюджетна система національної економіки

Бюджет можна розглядати з трьох позицій:

1) *за економічним змістом* – система грошових відносин між державою, з одного боку, та суб'єктами підприємницької діяльності, домогосподарствами та іншими економічними агентами, з іншого, призначеними для забезпечення виконання державою покладених на неї функцій і завдань;

2) *за формою прояву* – основний фінансовий план держави;

3) *за матеріальним змістом* – централізований грошовий фонд держави. Обсяг бюджету характеризується річною сумою коштів.

Бюджет держави є провідною ланкою державних фінансів.

Структура державних фінансів України:

1) загальнодержавні фінанси:

- державний бюджет;
- цільові державні фонди;
- державний кредит;
- фінанси підприємств державного сектора;

2) місцеві фінанси:

- місцеві бюджети;
- цільові фонди місцевого самоврядування;
- комунальний (муніципальний) кредит;
- фінанси комунальних (муніципальних) підприємств.

Частка доходів зведеного бюджету коливається у межах 25-28 % ВВП. Співвідношення між державним бюджетом і місцевими бюджетами визначається в пропорціях 60-70 % : 40-30 %.

Роль і місце бюджету в суспільстві визначається фінансовою моделлю країни. За рівнем централізації ВВП у бюджеті виділяють такі моделі:

- американська (25 – 30 %);
- західноєвропейська (30 - 40 %);
- скандинавська (50 - 60 %).

Бюджет виконує такі функції, як і фінанси:

- розподільчу;
- контрольну;
- забезпечення вимог економічної безпеки держави.

Характерні ознаки міжбюджетних відносин:

• *перерозподільчий характер* – перерозподіл ВВП між галузями економіки, регіонами країни, соціальними групами населення;

• *всеохоплюючий характер* – бюджетні відносини прямо або опосередковано стосуються всіх суб'єктів підприємницької діяльності та домогосподарств;

- *законодавче регулювання* – бюджетні відносини регламентуються Бюджетним кодексом і законом про Державний бюджет, законами, що регулюють надходження доходів і фінансування витрат.

Бюджетний устрій – це організаційна структура, що побудована на принципах бюджетної системи і є відповідною до територіально-адміністративного поділу в державі.

Бюджетна система – об'єднання всіх ланок бюджету на єдиних принципах. Вертикальна структура бюджетної системи України визначається бюджетним устроєм.

Принципи побудови бюджетної системи України визначені Бюджетним кодексом.

Структура бюджетної системи України

ЗВЕДЕНИЙ БЮДЖЕТ:

I) державний бюджет;

II) місцеві бюджети;

1) бюджет міст Києва та Севастополя;

2) бюджет АРК:

а) республіканський бюджет АРК;

б) бюджети міст і районів АРК;

3) бюджет областей:

а) обласні бюджети;

б) бюджети міст обласного підпорядкування;

- міські бюджети;

- бюджети районів міста;

в) бюджети районів:

- районні бюджети;

- бюджети міст районного підпорядкування;

- сільські та селищні бюджети.

Бюджетний механізм – сукупність методів, які застосовує держава з метою організації бюджетних відносин і забезпечення належних умов соціально-економічного розвитку.

Складові елементи бюджетного механізму:

1 Бюджетне планування і регулювання – визначаються фінансові можливості держави щодо фінансового забезпечення розвитку її економіки та соціальної сфери.

2 *Фінансові показники:*

2.1) узагальнюючі – доходи і видатки бюджету, державний борг, рівень інфляції тощо;

2.2) індивідуальні – рівень витрат на душу населення, сума податків, сплачених одним працівником, ін.

3 *Нормативи* – характеризують рівень забезпечення видатків бюджету, витрат фінансових ресурсів.

4 *Ліміти* – обмеження бюджетних витрат в інтересах національної економіки, підприємств, домогосподарств.

5 *Резерви.* Призначені для нейтралізації впливу непередбачуваних факторів.

6 *Управління бюджетними коштами.* Держава з допомогою нормативно-законодавчих актів та механізмів управління встановлює методологію розподілу ВВП і національного доходу, форми грошових заощаджень, регулює різноманітні види платежів, визначає обсяги і напрями використання бюджетних коштів.

Вплив бюджету на соціально-економічний розвиток здійснюється за схемою:

*бюджет → бюджетна політика → бюджетний механізм →
→ соціально-економічні процеси*

Бюджетна політика – сукупність заходів держави з організації та використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного та соціального розвитку.

Суть бюджетної політики проявляється в двох аспектах:

1) у статтях доходів і видатків бюджету, джерелах їх формування, напрямках використання;

2) у формах і методах мобілізації бюджетних потоків на державні потреби.

Напрями бюджетної політики:

- макроекономічна стабілізація, стримування інфляції, сприяння структурній перебудові;

- реформування системи оподаткування в контексті стимулювання підприємницької діяльності та зменшення податкового тиску на суб'єкти підприємницької діяльності;
- забезпечення економічного зростання і підвищення рівня розвитку економіки;
- реформування міжбюджетних відносин у напрямі забезпечення самостійності місцевих бюджетів;
- оптимізація рівня бюджетного дефіциту, державного боргу, пошук джерел їх фінансування;
- пошук додаткових джерел доходів бюджету.

За характером заходів і терміном дії бюджетна політика поділяється на:

- *бюджетну стратегію* – довгостроковий курс бюджетної політики;
- *бюджетну тактику* – методи реалізації бюджетної політики в короткостроковому періоді.

Контрольні та дискусійні запитання

- 1 У чому полягають функції ринкової інфраструктури національної економіки?
- 2 Що розуміють під фінансовою системою? З яких елементів вона складається?
- 3 Які нормативно-правові акти визначають принципи функціонування фінансової системи України?
- 4 Які напрями фінансової політики визначені в Україні?
- 5 Назвіть складові елементи бюджетного механізму.
- 6 У чому проявляється суть бюджетної політики?

ТЕМА 7. Державність та державне управління економікою

План

- 7.1 Регуляція і дерегуляція національної економіки.
- 7.2 Сутність, об'єкти, мета та методи державного регулювання національної економіки (ДРНЕ).
- 7.3 Органи державного регулювання національної економіки та їхні функції.

7.4 Державна політика забезпечення економічного зростання.

7.1 Регуляція і дерегуляція національної економіки

В умовах формування сучасної ринкової економіки ринкове саморегулювання доповнюється механізмом макроекономічного регулювання.

При цьому *зусилля держави концентруються на:*

- недопущенні монополізму;
- контролі за реалізацією антимонопольного законодавства;
- стимулюванні передових технологій.

Функції держави за контролем економічної діяльності у сучасний період:

- видає закони, спрямовані проти фальсифікації продуктів;
- здійснює митний контроль;
- регулює діяльність комунального і залізничного транспорту;
- контролює виконання законів про працю і соціальне забезпечення, встановлення мінімуму і максимуму цін, громадські роботи, національну оборону, національне і місцеве оподаткування, реалізацію постанов про мінімум заробітної плати;
- регулює зональні ціни.

Макроекономічна регуляція в системі національної економіки передбачає заходи держави, спрямовані на створення сприятливих макро- та мезоекономічних умов формування та розвитку підприємницької діяльності через здійснення відповідних нормативно-правових та інституційних перетворень.

Вимоги до мікроекономічної регуляторної політики держави:

- відповідність національним інтересам держави та економічній та екологічній безпеці національної економіки;
- забезпечення рівних умов для здійснення підприємницької діяльності;
- підтримка вітчизняного виробництва і товаровиробника;
- підтримка інноваційної діяльності;

- стимулювання розвитку тих суб'єктів господарювання, які реалізують науково-технічний прогрес у державі;
- підтримка розвитку експортного потенціалу держави та стимулювання покращення його структури.

Дерегуляція національної економіки – обмеження втручання у діяльність підприємницьких суб'єктів господарювання на території держави.

Дерегуляція в національній економіці передбачає:

- створення умов для реалізації економічної свободи фізичним та юридичним особам в державі;
- усунення адміністративно-організаційних та управлінсько-економічних перешкод на шляху розвитку підприємництва;
- здійснення заходів з дебіюрократизації на всіх рівнях реєстрації та ліцензування підприємницьких структур;
- подолання корумпованості у різних сферах національної економіки;
- сприяння розвитку економічної кон'юнктури;
- децентралізація управління і розвиток місцевого самоврядування;
- створення передумов для вільної конкуренції в галузях і сферах національної економіки.

Механізми ДРНЕ – *фіскальний інструментарій*, тобто податки і видатки держбюджету. Саме шляхом зміни податків та видатків забезпечують вплив на макроекономічні процеси. За допомогою фіскальної політики уряд може змінювати структуру національної економіки, забезпечувати пріоритетний розвиток тих або інших галузей, впливати на структуру зайнятості, зменшувати економічні коливання, досягати природного ВВП за повної зайнятості тощо.

7.2 Сутність, об'єкти, мета та методи державного регулювання національної економіки

Сучасна система ДРНЕ передбачає управління соціально-економічними і еколого-господарськими процесами у державі з метою їх збалансованого розвитку.

У вузькому розумінні ДРНЕ – це процеси впливу державних суб'єктів на діяльність економічних агентів, що здійснюють господарську діяльність на території держави.

Об'єктом ДРНЕ виступають процеси і явища, які відбуваються в національній економіці, а також її сектори, територіальні елементи, економічні відносини.

Особливо важливими питаннями, які постійно мають бути об'єктом державного регулювання в національній економіці України, є:

- капіталізація національної економіки та її зростання;
- конкурентоспроможність національної економіки та її структура;
- економічні цикли або господарська кон'юнктура;
- грошовий обіг і запобігання інфляції;
- зайнятість, регулювання ринку праці та запобігання безробіттю і деінтелектуалізації, у зв'язку з «відпливом мізків», кадрова політика;
- конкуренція внутрішня і зовнішня;
- ціноутворення та його диференціація;
- індустріалізація та збільшення наукомісткості продукції;
- регіональні ринки та нарощування їх потенціалу;
- інноваційний розвиток та пошук резервів збільшення внутрішніх інвестицій;
- стан платіжного балансу та покращення його структури;
- збільшення експортного потенціалу держави.

Генеральною метою державного регулювання національної економіки є макроекономічна стабілізація та забезпечення високого рівня економічного, соціального та екологічного добробуту населення.

Система цілей ДРНЕ:

- макроекономічні;
- мезоекономічні (міжрегіональні територіальні, місцеві, регіональні, локально-просторові);
- галузево-секторальні;
- мікроекономічні;
- екстернальні.

Методи ДРНЕ:

- *нормативно-законодавчі методи*: закони та нормативно-законодавчі акти, що приймає Верховна Рада України, постанови Кабінету Міністрів України, Укази та Розпорядження Президента України;

- *організаційно-управлінські методи*: реалізують через певні адміністративно-правові акти, розпорядження та організаційні форми взаємовідносин між суб'єктами господарювання різних ієрархічних рівнів;

- *економічні методи*: методи, з допомогою яких держава змінює умови функціонування суб'єктам господарювання. До них можна віднести нові норми і нормативи ресурсу споживання, регулювання цін, податкове регулювання (пільги, кредити), державні дотації тощо;

- *протекціоністські методи*: методи, з допомогою яких держава захищає свої національні економічні інтереси, ці методи дають можливість державі досягнути такого стану в національній економіці, за якого оптимально використовують всі її ресурси з метою забезпечення її національних інтересів та економічної самодостатності.

7.3 Органи державного регулювання національної економіки та їхні функції

Організаційна система регулювання національної економіки є складною системою, що складається з організаційно-управлінських структур різного ієрархічного рівня та підпорядкування.

В Україні є законодавча, виконавча, місцева, судова влада та національний банк України, що здійснює монетарну політику в державі.

Отже, які суб'єкти в національній економіці здійснюють її державне регулювання?

Це органи державної (законодавчої і виконавчої), а також місцевої і судової влади, разом з НБУ.

Метою органів державного регулювання національної економіки є збереження цілісної національної економічної системи держави та забезпечення її макроекономічної стабілізації.

Це потребує охоплення таких **пріоритетних сегментів національної економіки**:

- *управління всіма трьома складовими виробничого сектору – від стадії сировини до реалізації кінцевого результату* з метою стимулювання виробництва і захисту споживача від низькоякісної продукції;

- *управління експортом та імпортом з метою забезпечення максимального наближення структури експорту до стадії кінцевої продукції, а імпорту, навпаки, до стадії сировини.* Експортна орієнтація економіки стимулює підвищення конкурентоспроможності;

- *управління кредитами* з метою уникнення невиправданої кредитної залежності, а також стопроцентне доведення кредитів до безпосереднього виробника, не допускаючи їхнього розкрадання;

- *управління інвестиціями та інноваціями* з метою забезпечення постійного науково-технічного прогресу.

Найголовнішими завданнями виконавчої влади в національній економіці є:

- відновити керованість державного сектора економіки;
- сформувати відповідні структури промисловості та агропромислового комплексу, які б довели самодостатність національної промисловості до рівня не нижче 75 %;

- за енергоносіями досягнути сумарного енергопостачання з трьох незалежних джерел орієнтовно: з Росії на рівні до 32 %, власні джерела близько 30 %, решта 38 % поставка через південь України з нових джерел;

- власне виробництво розвивати за умов державного сприяння і захисту на основі інтеграції в межах держави трьох складових частин: науки і освіти, виробництва та банківської системи;

- структуру національного виробництва потрібно формувати таким чином, щоб найважливіший пріоритет у державі мали наукомісткі галузі як основа високих технологій,

конкурентоспроможної продукції і можливості проникнення на зовнішні ринки і розширення експорту.

7.4 Державна політика забезпечення економічного зростання

Основною метою макроекономічної політики держави є забезпечення механізмів довготривалого зростання. Однак у зв'язку з глобальною еколого-економічною кризою, що охопила сучасний світ, особливої важливості набувають і питання макроекономічного забезпечення реалізації моделі екологічно збалансованої національної економіки.

Згідно зі стратегією економічного і соціального розвитку України до 2015 р., **головними стратегічними напрямками вдосконалення бюджетних та фіскальних механізмів забезпечення довготривалого економічного зростання є:**

- реформування бюджетної системи, зокрема податкового механізму, його перетворення із суто фіскального інструменту на ефективний засіб соціально-економічної стратегії держави. Податкова система має стимулювати інвестиційно-інноваційні процеси та екологічно збалансований розвиток національної економіки. Потрібно рішуче йти на деяке зниження частки державного споживання у структурі ВВП, зменшення податкового тиску, посилення захисту платників податків, максимальне спрощення процедури оподаткування;

- потрібно посилити інвестиційну складову державного і місцевих бюджетів, довести впродовж двох-трьох наступних років рівень відповідальних асигнувань до рівня не нижче 3 % ВВП;

- важливим елементом фінансової реформи повинно стати забезпечення наповненості доходної частини бюджету, для чого потрібно:

- ліквідувати необґрунтовані податкові пільги і привілеї та створити єдині умови оподаткування для всіх;

- розширити податкову базу через запровадження оподаткування нерухомості;

- скасувати порядок відстрочення сплати ПДВ при імпорті товарів шляхом видачі податкового векселя;

- створити прозорий механізм відшкодування ПДВ, який би максимально усував можливості для зловживань у цій сфері;

- оздоровлення державних фінансів неможливе без проведення інвентаризації соціальних зобов'язань держави, діючих нормативно-правових актів у частині надання пільг і компенсацій населенню, а також без пенсійної реформи та запровадження медичного страхування. Потрібна концентрація бюджетних коштів, насамперед у тих галузях, де замінити державне фінансування альтернативними джерелами неможливо. Це стосується захисту малозабезпечених верств населення, розвитку освіти та науки (насамперед, фундаментальних досліджень) тощо;

- слід забезпечити поступовий перехід до середньо- і довгострокового бюджетного планування як основи формування державного бюджету на певний рік, створення системи бюджетних планів. Особливо важливим є створення економічно виваженої системи розподілу функціональних повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також відповідного розподілу видаткових зобов'язань і доходних джерел між бюджетами різних рівнів;

- реформування фінансової системи України має бути спрямоване на інтеграцію вітчизняної економіки в світовий економічний простір, адаптацію українського податкового законодавства до вимог та принципів СОТ і Європейського Союзу.

Головною передумовою економічного зростання в довготерміновому періоді є капіталізація національної економіки. Тому дуже важливо нарощувати інвестиційний потенціал у державі. Інвестиції є основою для розвитку всіх суб'єктів господарювання та національної економіки в цілому. Сьогодні рівень заощадження в основний капітал (ОК) в національній економіці ще не достатній - становить – 22 %, в той час як гарантійний норматив для стабільного зростання національної економіки становить 30 %. Цей рівень називають також рівнем капіталізації національної економіки. Для забезпечення темпів стабільного економічного зростання в національній економіці необхідні значні нагромадження основного капіталу за рахунок зростання обсягу інвестицій.

Середні темпи зростання їх мають становити 8 - 10 % на рік. Водночас необхідні якісні зміни в інвестуванні, тобто органічне поєднання інвестицій з інноваційним розвитком національної економіки.

Контрольні та дискусійні запитання

1 Назвіть функції держави за контролем економічної діяльності у сучасний період.

2 Що передбачає дерегуляція в національній економіці?

3 Назвіть методи державного регулювання національної економіки.

4 Що є головними стратегічними напрямками вдосконалення бюджетних та фіскальних механізмів забезпечення довготривалого економічного зростання економіки України?

5 Назвіть пріоритетні сегменти національної економіки, які потребують державного регулювання.

6 Що є головною передумовою економічного зростання в довготерміновому періоді?

ТЕМА 8. Демократія, економічна свобода та економічний порядок

План

8.1 Економічна демократія: сутність та форми прояву.

8.2 Сутність, основи та форми прояву економічної свободи.

8.3 Економічний порядок як конкретна форма економічної демократії.

8.1 Економічна демократія: сутність та форми прояву

Демократія (грец. *demokratia* - народовладдя) форма суспільної влади і держави, що ґрунтується на визнанні народу як джерела влади.

Головними принципами демократії є:

- рівноправність усіх громадян;

- наділення їх соціальними, політичними, національними та іншими правами та свободами, що закріплюються в законах та традиціях;

- право на участь в управлінні державою і суспільством;
- підпорядкування меншості більшості.

Основою демократії в національній економіці є *економічна демократія*, що означає:

- реальну можливість і право реалізувати свої права власності працівника на свою робочу силу, на частку власності, на управління власністю;

- право індивідів на власний розсуд обирати сферу діяльності тощо.

Економічна демократія – теорія, практика і наслідки втілення принципів демократії в економічні відносини.

Економічною передумовою розвитку економічної демократії є необхідність посилення мотивації праці та підвищення її продуктивності.

Ідеї економічної демократії розвиваються на мікрорівні через:

- безпосередню участь трудящих в управлінні підприємствами - приватними, колективними і державними;
- вільне підприємництво;
- забезпечення реалізації принципів добросовісної конкуренції.

На рівні національної економіки розвиток економічної демократії передбачає:

- наявність органів соціального партнерства або економічного самоуправління;
- залучення профспілок до співволодіння підприємством через збільшення частки участі (фондів) у прибутках підприємств;
- контроль виробничих рад за значною сферою господарської діяльності (зайнятість, соціальна політика, гуманізація праці тощо).

Функції держави зі створення сприятливих умов для розвитку демократії національної економіки:

- забезпечення кредитів та інвестицій;
- розвиток системи навчання і перепідготовки кадрів;

- забезпечення доступу працівників до виробничої економічної та іншої інформації на рівні підприємства, регіону, галузі тощо;
- визначення стратегії суспільного розвитку;
- розв'язання загальнонаціональних завдань;
- визначення пріоритетних напрямів в економіці тощо.

Розвиток демократичної національної економіки гальмує наявність значної бюрократизації суспільства. Тут слід розрізнити бюрократію як невід'ємний елемент ієрархічних систем будь-якого рівня та бюрократизм як крайню форму її прояву.

Бюрократія (фр. bureau – бюро, канцелярія, kratos – сила, влада, держава) – система економічного, соціального, політичного та адміністративного управління і регулювання, що базується на розмежуванні владних повноважень і їх відокремленні від волі окремих членів суспільства та їх груп з метою формування єдиного управлінського центру для координації усіх елементів та взаємозв'язків у системі суспільних відносин.

Бюрократія – це природжена властивість будь-якої організації, державного апарату, управлінських структур, підприємств. **Бюрократизм** – монополізація у корисливих цілях основних важелів влади та управління в руках працівників спеціалізованого апарату різноманітних економічних і спеціальних інститутів та організацій і орієнтація нижчих ланок апаратного управління і влади на формальне виконання наказів або імітацію їх виконання у разі виникнення ризику відповідальності.

Бюрократизм є потужним механізмом гальмування суспільно-економічного розвитку, науково-технічного прогресу, інноваційних процесів.

Бюрократизація виникає як реакція на:

- відсутність реальної демократії в суспільстві;
- надмірну централізацією державної влади;
- егоїзм корпоративних інтересів чиновників;
- домінування адміністративних методів управління;
- низький рівень культури, моралі.

Після розпаду СРСР в Україні було закладено засади політичної та економічної демократії, що проявляються у такому:

- розмежування влади та бізнесу (економічна та політична влада);
- плюралізація власності;
- забезпечення реальної участі громадян у всіх формах влади, формування відкритого суспільства тощо.

Проте недостатнє інституційне забезпечення даних процесів разом з економічним та політичним нігілізмом суспільства призвели до формування так званої *економічної та політичної анархії*. Вона проявляється у такому:

- нечітка і непродумана політика державного регулювання економіки;
- зрощення влади та бізнесу;
- надмірна влада груп з концентрованими інтересами та окремих іноземних ТНК;
- монопольна влада власників підприємств;
- обмеження прав дрібних інвесторів;
- порушення економічного законодавства.

Й до цього часу влада не перетворюється на владу суспільства в цілому, а залишається прерогативою окремих особистостей і груп.

Для соціально-економічного розвитку національної економіки, економічного зростання, поглиблення демократизації українського суспільства необхідним є створення повноцінних громадянських інститутів.

8.2 Сутність, основи та форми прояву економічної свободи

Економічна свобода у найбільш широкому значенні – це форми і варіанти економічної поведінки підприємств, сім'ї, окремих, громадян у виборі сфери застосування своїх здібностей, знань, професії, способів розподілу доходів, споживання матеріальних і духовних благ.

Основою економічної свободи є:

- плюралізм форм власності;
- наявність політичної свободи;
- досконале законодавство, зорієнтоване на права людини;

- економічний прогрес;
- відсутність значної кількості безробітних.

Економічна свобода суб'єктів господарювання – це право привласнювати об'єкти власності, обирати сфери прикладання своїх знань, здібностей у межах різних форм власності, а також способів придбання ресурсів, розподілу доходів, споживання благ.

Економічна свобода у межах домашнього господарства здійснюється відтворенням людських ресурсів, самостійним прийняттям рішень щодо споживання матеріальних і духовних благ, тому економічна свобода таких господарств конкретизується у свободі вибору споживачів.

Економічна свобода найманих працівників обмежується тим, що вони володіють лише власністю на свою робочу силу і позбавлені власності на інші фактори виробництва.

Економічна свобода виробника полягає у можливості вибору:

- виду господарської діяльності та організаційних форм господарювання;
- структури й обсягів виробництва;
- умов реалізації;
- цін на продукцію та розподіл прибутку.

Економічна свобода споживачів полягає у можливості вільного вибору якісних товарів і послуг, засобів задоволення своїх потреб залежно від величини доходів та цін.

Економічна свобода підприємств реалізується у виборі різних організаційно-правових форм господарювання, використання ресурсів.

Економічна свобода фірм проявляється у виборі партнерів, укладання таких форм контрактів, що найбільш повно дають можливості фірмі реалізувати власні цілі без обмеження прав і свобод інших суб'єктів господарювання.

Економічна свобода держави означає:

- можливість формувати свою економічну політику, втілювати її в життя;
- виконувати основні функції, продиктовані інтересами нації, а не окремих соціальних класів і груп.

Економічною основою свободи в сучасних умовах є оптимальне поєднання приватної, колективної та державної власності. Нині без значної частки державної власності (на засоби виробництва, частку національного доходу тощо) не може бути реалізована економічна свобода держави.

8.3 Економічний порядок як конкретна форма економічної демократії

Забезпечення права та свобод людини і громадян – це великий комплекс проблем, який включає:

- соціальні та економічні права;
- громадянські і політичні права і свободи;
- основні обов'язки громадян;
- статус іноземців та осіб без громадянства;
- права корінних народів і національних меншин;
- основи соціального захисту;
- визначення правового режиму власності;
- визначення правових принципів і гарантій підприємництва;
- визначення правил конкуренції і норм антимонопольного регулювання.

Особливого значення при розвитку демократичної національної економіки набувають *права людини*.

Пріоритетний принцип концепції прав людини – рівність усіх перед законом, який стверджує верховенство прав особистості. *Реалізують права людини* – держава, громадські організації, в межах окремої країни, міжнародні, передусім правозахисні організації.

Права людини

• Головним серед них є *право на життя*, оскільки позбавлення цього права унеможлиблює реалізацію інших прав людини, їхній захист.

• Другим за значенням у концепції прав людини є *захист соціально-економічних прав* від нерівного й дискримінаційного доступу до економічних і соціальних благ (багатства, освіти, охорони здоров'я, культури та ін.).

Конкретними формами прояву економічної демократії є *порядок та економічна свобода*.

Економічний порядок – якісна характеристика стану соціально-економічної системи щодо морально-етичних і політичних норм.

Міра суспільної та економічної свободи визначається рівнем розвитку:

- продуктивних сил;
- суспільного поділу праці;
- відносин власності;
- господарського механізму;
- економічної системи;
- соціальних, правових, політичних, культурних, національних, ідеологічних та інших надбудовних відносин.

Великого значення при розвитку національної економіки набуває свобода вибору. *Свобода вибору* – це:

- вибір кожною країною власної моделі соціально-економічного розвитку, а отже, типу економічної системи і соціальних відносин;
- форма вияву економічної свободи, що передбачає здатність власників різних видів ресурсів використовувати їх на власний розсуд в рамках існуючого законодавства, а власників робочої сили - здійснювати будь-який вид трудової діяльності, що відповідає їх можливостям, здібностям та інтересам, а також свободі вільного пересування в межах країни з метою пошуку кращого місця роботи та вищої заробітної плати, не виходячи за рамки чинного законодавства.

Контрольні та дискусійні запитання

1 У чому полягає сутність економічної свободи та демократії?

2 Прояви економічної демократії на мікро – та макрорівні.

3 Назвіть причини бюрократизації національної економіки України.

4 Які прояви «економічної анархії» в національній економіці?

5 У чому реалізується економічна свобода підприємств?

6 Що означає економічна свобода держави?

ТЕМА 9. Структурна перебудова національної економіки

План

9.1 Структурна політика: цілі, пріоритети, механізми.

9.2 Основи формування господарського комплексу.

9.3 Промисловий комплекс.

9.4 Транспорт і зв'язок.

9.1 Структурна політика: цілі, пріоритети, механізми

Національна економіка як *відкрита складна система* – це цілісна сукупність взаємозалежних елементів або підсистем, а також взаємовідносин між ними.

Структуризація за видами економічної діяльності та за галузями економіки відображає наявну систему поділу праці, процесів кооперування й комбінування суспільного виробництва.

Інтегральним показником якості наявної структури економіки є створений на її основі ВВП.

Динаміка реального ВВП на душу населення та реальні доходи на душу населення, служать індикатором для оцінки відповідності наявної галузевої структури:

а) вимогам об'єктивних процесів;

б) цілям національної економіки.

У разі неадекватності та наявності певних протиріч, що стають загрозою збереження цілісності макроекономічної системи, формуються передумови для структурної трансформації та структурних зрушень.

Структурні зрушення – сукупність кількісних та якісних змін, що відбуваються в мезо- й макропропорціях економічної системи, та обумовлюють її перехід в інший якісний стан.

Основні зрушення структури глобальної економіки :

- прискорені темпи розвитку нових прогресивних наукоємних та високотехнологічних галузей промисловості порівняно із традиційними;
- наближення темпів зростання першого і другого підрозділів суспільного виробництва, груп А і Б промисловості;
- зменшення частки екологічно небезпечних видобувної та обробної промисловості в загальному обсязі промислової продукції;
- зростання частки соціально-сервісної індустрії, яка «поглинає» в розвинутих країнах до 70% найманих робітників та самозайнятого економічно активного населення.

Ці зрушення відображають становлення принципово нового технологічного способу виробництва, *основною продуктивною силою* якого є знання людей, втілені в інформаційно-інтелектуальних, комунікаційно-комп'ютерних та автоматизованих технологіях, а *принципами* є – інноваційність, ресурсозаощадливість, екологічність, інтенсифікація, інтелектуалізація, гуманізація.

Закономірність трансформації галузевої структури: економічна доцільність створення в окремих країнах багатогалузевої економіки, включаючи підприємства з повним технологічним циклом, поступово відпадає, бо прагнення кожної країни до самозабезпечення всіма товарами вимагає великих витрат.

Процеси, що відбуваються сьогодні в Україні:

- суттєво послаблено позиції інвестиційно орієнтованих видів діяльності;
- поглибилась технологічна прірва між Україною та розвинутими країнами;
- зросла частка найбільш енергоємних та екологічно шкідливих паливно-енергетичного та металургійного комплексів;
- стрімке скорочення частки легкої промисловості — галузі, яка разом із харчовою промисловістю безпосередньо орієнтована на задоволення споживчих потреб.

Наслідки цих процесів:

- подальше поглиблення диспропорцій у структурі суспільного виробництва;
- технологічна примітивізація його матеріально-технологічної бази.

Вирішення економічних проблем неможливе без активної державної *структурної політики*.

Структурна політика – це сукупність державних заходів, орієнтованих на керування рухом економічних ресурсів і встановлення структурних параметрів національної економіки, необхідних для підтримання динамічної макроекономічної рівноваги і сталого економічного зростання.

Основні завдання структурної політики у конкретних історичних умовах України:

- зміцнення технологічних порівняльних переваг вітчизняних товаровиробників відносно зарубіжних конкурентів;
- зменшення залежності національної економіки від імпорту товарів і ресурсів;
- збільшення питомої ваги ресурсозаощадливих виробництв та галузей "високих технологій";
- створення розвиненого споживчого сектора економіки та сфери послуг.

Стрижень структурної політики – *селективний підхід (таргетування)*.

Таргетування (від англ. target – ціль) – концентрація матеріальних, трудових, фінансово-кредитних ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку та на об'єктах (галузях, підприємствах), підвищення ефективності функціонування яких сприяє підвищенню ефективності та конкурентоспроможності національної економіки в цілому.

Основними чинниками відбору галузей – національних пріоритетів служать:

- місце країни у міжнародному поділі праці, її конкурентні переваги;
- експортний потенціал галузі;
- перспективи попиту на продукцію галузі на внутрішньому ринку;
- рівень залежності галузі від імпорту сировини і обладнання;
- екологічність;

- додана вартість, створена на одного зайнятого в галузі.

В Україні національними пріоритетами є:

- агропромисловий комплекс;
- харчова промисловість;
- важке та високотехнологічне машинобудування;
- аерокосмічна галузь;
- військова промисловість;
- суднобудування;
- окремі наукоємні високотехнологічні виробництва;
- сфера послуг.

9.2 Основи формування господарського комплексу

Розвиток і певна фіксація зв'язків між різними галузями і виробництвами приводить до тісного поєднання суб'єктів господарювання, тобто до створення *господарського комплексу національної економіки*.

Основні фактори формування господарського комплексу національної економіки:

- економіко-географічне положення;
- природно-ресурсний потенціал;
- трудові ресурсний потенціал;
- історія розвитку і рівень господарського освоєння території.

Для господарського комплексу України є характерним:

- наявність потужної промислової та агропромислової ланки;
- активна участь у міжнаціональному територіальному поділі праці;
- надмірно високий рівень зосередження промисловості у промислових агломераціях;
- паритетність промислового і агропромислового виробництв у більшості областей;
- екстенсивний розвиток сільськогосподарського виробництва з недосконалими системами землеробства;
- недостатній розвиток рекреаційного комплексу, що не відповідає значному рекреаційному потенціалу країни;
- наявність розгалуженої транспортної системи, що має міжнародне значення;

- недостатній розвиток ринкової, виробничої, соціальної та екологічної інфраструктури;
- застарілість технологій, зношеність основних виробничих фондів, слабкий розвиток інноваційної складової;
- низька забезпеченість паливно-енергетичними, лісовими, водними ресурсами.

На рівні галузей економіки відбувається процес створення міжгалузевих комплексів.

Основні підходи до виділення міжгалузевих комплексів:

1) *цільовий підхід*. Міжгалузевий комплекс розглядається як група галузей господарського комплексу або окремих виробництв, які поєднані спільною метою розвитку;

2) *технологічний підхід*. Передбачає групування галузей, які пов'язані між собою послідовністю переробки і використання загального матеріалу та однаковим призначенням продукції;

3) *відтворювальний підхід*. Є визначальним у виділенні міжгалузевих комплексів на регіональному рівні. Він поєднує цільову спрямованість і технологічну послідовність переробки сировинних матеріалів.

9.3 Промисловий комплекс

Паливно-енергетичний комплекс – це сукупність галузей промислового виробництва, які здійснюють видобуток палива, виробництво електроенергії, їх транспортування та використання.

До складу паливно-енергетичного комплексу входять:

- галузі паливної промисловості (вугільна, нафтова, газова, торф'яна, сланцева);
- електроенергетика, що включає теплові, гідравлічні, атомні електростанції та електростанції, які працюють на нетрадиційних джерелах енергії.

В структурі *виробництва* (видобутку) палива в Україні переважає вугілля. Питома вага вугілля складає майже 60 %, тоді як на нафту припадає близько 7 %, на природний газ – 25 %. Разом з тим у *споживанні* паливно-енергетичних ресурсів домінуюча роль належить природному газу.

Обсяги переробки нафти в Україні в значній мірі залежать від масштабів імпорتنих поставок.

Забезпеченість споживання газу за рахунок власного видобутку останніми роками становить близько 20 %. Решта газу імпортується з Росії та Туркменистану.

Енергетичною основою розвитку продуктивних сил на сучасному етапі та в перспективі є і буде *електрична енергія*. В Україні експлуатують: теплові, гідравлічні та атомні електростанції, а також ті, які використовують енергію вітру та Сонця.

Металургійний комплекс України представлений підприємствами чорної та кольорової металургії. Металургія є галуззю спеціалізації України в міжнаціональному територіальному поділі праці. *Чорна металургія* має великий вплив на розвиток і розміщення машинобудування, хімічної промисловості, енергетики. Металургія є потужним фактором формування територіальних промислових комплексів, крупних транспортних вузлів.

Кольорова металургія України розвивається на основі розробки родовищ сировинних ресурсів – алюмінію, магнію, руд титану, цирконію, нікелю, ртуті та ін.

Головними напрямками розвитку металургійного комплексу України є підвищення технічного рівня сталеплавильного, прокатного, трубного, і метизного виробництва для забезпечення поліпшення якісних показників готової металопродукції з метою задоволення потреб власних споживачів і підвищення ефективності експортного потенціалу.

Машинобудівний комплекс України. Рівень розвитку машинобудування є одним з основних показників економічного та промислового розвитку країни.

Галузі машинобудування поділяються на:

- важке;
- загальне;
- середнє;
- виробництво точних механізмів;
- виробництво приладів та інструментів;
- виробництво металевих виробів та заготовок;
- ремонт машин і устаткування.

Заходи для виведення з кризи машинобудівного комплексу:

- визнання пріоритетності розвитку машинобудівного комплексу на базі новітніх європейських, світових і національних технологій та розбудови його на засадах технологічної й економічної самодостатності;

- вдосконалення галузевої структури машинобудування, розширення асортименту його продукції за рахунок виробництва товарів народного споживання на рівні сучасних вимог якості та конкурентоспроможності;

- розроблення і впровадження стратегії зростання темпів випуску наукомісткої продукції високого рівня; освоєння нових конкурентоспроможних зразків техніки, підвищення якості й ефективності виробництва з орієнтацією на потреби внутрішнього ринку та збільшення експортного потенціалу; розвиток ракетно-космічної, літакобудівної, суднобудівної галузей; формування інформаційних і телекомунікаційних систем тощо.

Хімічний комплекс. Розміщення хімічної промисловості має свої особливості у зв'язку з тим, що на неї впливають такі чинники:

- *екологічний чинник.* Хімічна промисловість є одним з основних джерел техногенної небезпеки й забруднювачів довкілля;

- *невисока трудомісткість.* Її підприємства можна розмістити у слабозаселених районах. Винятком є виробництва хімічних волокон і фармацевтична промисловість.

В надрах України є запаси майже всіх видів мінеральної хімічної сировини. Хімічний комплекс використовує як сировину, так і промислові відходи, які створюються у значних обсягах в деяких галузях промисловості. Провідною підгалуззю хімічної промисловості України є виробництво мінеральних добрив - азотних фосфорних, калійних.

Україна спеціалізується також на виробництві сірчаної кислоти та соди.

Лісопромисловий комплекс (ЛПК) об'єднує підприємства, пов'язані з вирощуванням і переробкою лісової сировини. Основний продукт лісу – деревина, яку використовують переважно для виробництва засобів виробництва і предметів споживання.

9.4 Транспорт і зв'язок

Транспорт є важливою сферою інфраструктурного забезпечення населення та народного господарства України, складовою частиною її комунікаційної інфраструктури поряд із зв'язком та електропередачею.

Всі види транспорту, з'єднані транспортними вузлами, утворюють транспортний комплекс республіки.

Найважливіша функція транспорту – переміщення людей та вантажу. Звідсіля витікає розподілення транспорту за об'єктами переміщення на пасажирський та вантажний.

За середовищем переміщення виділяють сухопутний, водний і повітряний транспорт.

Залізничний транспорт отримав в Україні досить високий рівень розвитку. Займає перше місце за вантажообігом і друге (після автомобільного) – за пасажирообігом, відповідно 14,6 і 9,5 %. Загальна довжина залізниць становить на 2007 рік 23 тис. км (2/3 з них – електрифіковані). Діє п'ять залізниць.

До 90 % в залізничному транспорті України займає саме перевезення вантажів і лише 10 % – пасажирів.

Важливою проблемою для України в плані її інтеграції в європейську єдину залізничну систему є приведення ширини української колії (1524 мм) до європейського зразка (1435 мм). Необхідно також увійти в європейську програму будівництва швидкісних магістралей (швидкість 200-300 км/год).

Автомобільний транспорт міцно утримує перше місце за перевезенням пасажирів та друге – за вантажообігом. Протяжність автошляхів близько 170 тис. км (155 тис. км доріг має тверде покриття), якість їх за європейським стандартами – незадовільна. Недосконалий автопарк та відсутність необхідного сервісу на дорогах роблять автотранспорт одним з найдорожчих видів транспорту.

В перспективі планується зв'язати Україну сучасними швидкісними магістральними автошляхами з країнами Західної та Центральної Європи. Планується вдосконалення транспортних засобів, перехід на екологічно чисті види палива, створення розгалуженої автосервісної мережі і т.д.

Морський транспорт. Морський транспорт включає судна різних типів і призначень, морські порти й шляхи, судноремонтні підприємства та суднопідйомне устаткування, засоби зв'язку та електрорадіонавігації тощо. Характеризується високою

ефективністю перевезень порівняно з іншими видами транспорту; виконує більше половини всіх зовнішньоторговельних зв'язків країни.

Питома вага вантажообігу морського транспорту у вантажообігу транспортної системи країни становить більше 30 %.

Повітряний транспорт. За обсягом відправлень пасажирів знаходиться на останньому місці – 2 млн пасажирів, або 0,1 %. За обсягом відправлень вантажів також утримує останнє місце – 0,1 млн тонн, або 0,01 %.

Перевагами повітряного транспорту є швидкість, цілорічність функціонування, можливість доставки вантажів у важкодоступні райони.

Недоліки: висока собівартість, залежність від погодних умов.

Основним видом перевезення є комерційні вантажі і пошта.

Зв'язок – галузь народного господарства, яка забезпечує передачу та прийом інформації поштовим, телеграфним, радіо-, телефонним та іншим способами.

Зараз в Україні завершується перший етап виконання програми створення єдиної національної системи зв'язку, яка передбачає встановлення сучасних цифрових АТС, створення волоконно-оптичної лінії зв'язку.

Розпочався процес створення власної системи супутникового зв'язку, який буде поєднаний із системою мобільного зв'язку.

Контрольні та дискусійні запитання

1 Назвіть основні завдання структурної політики у конкретних історичних умовах України.

2 У чому полягає суть поняття „господарський комплекс національної економіки“?

3 Перерахуйте основні підсистеми господарського комплексу України.

4 Назвіть основні підходи до виділення міжгалузевих комплексів.

5 З яких основних підсистем складається промисловий комплекс України?

6 Визначте особливості розвитку залізничного транспорту

в Україні.

ТЕМА 10. Програмування та прогнозування національної економіки

План

10.1 Економічне програмування. Державні та регіональні цільові програми.

10.2 Прогнозування в національній економіці.

10.3 Індикативне макроекономічне планування.

10.1 Економічне програмування. Державні та регіональні цільові програми

Економічна програма – це система взаємопов'язаних і узгоджених заходів, план дій, спрямованих на досягнення єдиної мети, розв'язання однієї проблеми.

Економічне програмування (ЕП) – одна з форм регулювання економіки.

Суть економічного програмування – аналіз стану національної економіки, виявлення проблем, які не можуть вирішити ринкові механізми, розроблення та реалізація окремих економічних програм.

Мета економічного програмування в державі – досягнення прийнятного для держави варіанта розвитку національної економіки.

Головними завданнями економічного програмування є підтримка економічної рівноваги, вплив на якісне перетворення економіки, стимулювання її розвитку.

Економічне програмування мусить бути здатним виконувати такі завдання розвитку національної економіки:

- ефективно відстоювати національні інтереси держави;
- забезпечувати ефективну реалізацію прийнятої національної стратегії, відповідної зовнішньої і внутрішньої економічної політики;

- забезпечити ефективну трансформацію економічної системи, структурну перебудову економіки і формування соціально-орієнтованих ринкових механізмів;
- забезпечити інтеграцію економічного і екологічного напрямів розвитку.

Основними структурними елементами економічних програм України, є:

- докорінна перебудова відносин економічної власності;
- створення стабільних та ефективних стимулів до праці;
- структурна перебудова народного господарства;
- аграрна реформа і створення ефективного продовольчого комплексу з метою забезпечення продовольчої безпеки;
- зовнішньоекономічна діяльність;
- соціальна політика та ін.

Загалом програми поділяються:

- на національні;
- державні (міждержавні) (розробляються на довгострокову перспективу (10-15 років); середньострокову перспективу від 3 до 5 років; та на наступний рік);
- галузеві (міжгалузеві);
- регіональні;
- цільові комплексні програми;
- надзвичайні (розробляються в критичних ситуаціях - стихійного лиха, в умовах кризи, масового безробіття, загрозованої інфляції).

За характером дії програми поділяються на:

- спеціальні програми розвитку окремих галузей, секторів або районів;
- програми, що стосуються загальнонаціональних проблем (Державна програма зайнятості населення);
- програми діяльності державних економічних органів (Державна програма приватизації);
- програми досягнення економічної рівноваги — програми стабілізації;
- фінансові програми (Програма боротьби з інфляцією);
- регіональні програми, що передбачають освоєння нових районів, природних багатств, перетворення економіки вже

сформованих районів (Програма розвитку Карпатського регіону на 1994-2000 рр. та ін).

Державна національна програма розробляється на основі довгострокових економічних прогнозів, охоплює найважливіші макроекономічні пропорції. Вона має інформаційно-орієнтований характер, дає змогу підприємствам нормально функціонувати в системі народногосподарських пріоритетів.

Особливе місце в системі державних програм посідають цільові комплексні програми.

Цільова комплексна програма – це директивний, адресний документ, в якому визначено за ресурсами, виконавцями й термінами здійснення комплекс економічних, техніко-економічних, науково-дослідних, техніко-виробничих, організаційно-господарських заходів.

Економічне програмування розвитку регіонів національної економіки є елементом регіональної політики держави (РПД). Зараз в системі РПД необхідно вирішити такі аспекти:

- забезпечити вирівнювання рівнів розвитку регіонів, формувати внутрішньорегіональні і міжрегіональні народногосподарські комплекси;
- децентралізація механізмів розвитку, регіональне самоврядування, пріоритетний розвиток малого підприємництва, створення нових робочих місць, розширення регіональних ринків товарів, праці, капіталів.

10.2 Прогнозування в національній економіці

Прогноз (грец. *prognosis* – передбачення) – науково обгрунтоване судження, що дає випереджаючу інформацію про розвиток об'єкта у майбутньому.

Державний прогноз економічного і соціального розвитку національної економіки – це система кількісних показників та якісних характеристик розвитку макроекономічної ситуації в країні на певний період, що охоплює формування:

- структури економіки та соціальної інфраструктури;
- обсягів виробництва товарів і послуг та їх споживання;
- зовнішньоекономічної діяльності.

Прогнозні параметри визначають з урахуванням результатів аналізу економічного і соціального розвитку України за попередній період та припущень щодо зовнішньої економічної ситуації і внутрішньої економічної політики в перспективі.

Прогнози розробляються в кількох варіантах з урахуванням можливого впливу внутрішніх і зовнішніх, політичних, економічних та інших факторів.

Державні прогнози економічного і соціального розвитку національної економіки розробляють на довго-, середньо- і короткострокові періоди в цілому по Україні, а також за регіонами та галузями економіки.

Довгостроковий державний прогноз економічного і соціального розвитку України розробляють на 10-15 років, однак уточнюють кожні п'ять років. У ньому повинні бути такі основні елементи:

- припущення щодо зовнішньої економічної ситуації та внутрішньої економічної політики;

- аналіз економічного і соціального розвитку країни за минулі роки, прогнозні макроекономічні показники (ВВП, рівень інфляції, реальна заробітна плата, рівень безробіття, дефіцит бюджету у відсотках до ВВП, зовнішньоторговельне сальдо, зовнішній борг);

- висновки щодо головних тенденцій розвитку економіки в довготерміновому періоді.

Середньостроковий прогноз розробляють на п'ять років.

Короткостроковий прогноз економічного і соціального розвитку розробляють щорічно. Це кварталні розрахунки очікуваних змін у динаміці головних макроекономічних показників.

Прогноз цього типу є економічною базою для розроблення Державної програми економічного і соціального розвитку України на короткостроковий період.

Процес розроблення та укладання прогнозів називається *прогнозуванням*.

Прогнозування – це наукове, обґрунтоване системою встановлених причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей виявлення стану та вірогідних шляхів розвитку явищ і процесів. Прогнозування передбачає оцінку показників, які характеризують ці явища в майбутньому.

Головне призначення прогнозування полягає:

- в аналізі та виявленні основних закономірностей і тенденцій розвитку народного господарства;
- передбаченні змін умов і факторів цього розвитку;
- створенні наукової бази для розроблення довгострокової економічної політики держави та прийняття рішень щодо її реалізації.

Ведення економічного і соціального прогнозування передбачає вивчення потенціалу національної економіки України, зокрема:

- економічного і соціального;
- науково-технічного;
- промислово-виробничого (сукупність галузей промислового виробництва, будівельної індустрії, транспорту і зв'язку, їхніх виробничих потужностей, основних фондів і трудових ресурсів);
- сільськогосподарського (сукупність трудових ресурсів, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, технічних засобів, ресурсів рослинництва, а також лісних і водних);
- потенціалу соціального розвитку (охорони здоров'я, культури і мистецтва, спорту, туризму, загальної і професійної освіти, підготовки фахівців вищої кваліфікації, різних видів громадської діяльності, об'єктів соціальної інфраструктури).

Важливою складовою прогнозування є економічне прогнозування. **Економічне прогнозування** – це виявлення стану та можливих напрямків розвитку явищ і процесів на різних рівнях економічної системи суспільства (мікро-, мезо-, макрорівні).

Джерелами інформації для прогнозування є:

- накопичені знання і досвід;
- фактична і статистична інформація про об'єкт прогнозування;
- економіко-математичні моделі.

Способи прогнозування:

- *експертний* – шляхом опитування спеціалістів стосовно об'єкта прогнозування;
- *екстраполяції* – збирання інформації про розвиток об'єкта у минулому і перенесення закономірностей цього розвитку на майбутнє;

- *моделювання* – дослідження, що базуються на побудові моделей відповідно до очікуваних змін у його стані.

10.3 Індикативне макроекономічне планування

Державне регулювання національної економіки передбачає складання планів соціально-економічного розвитку. Особливе місце в системі планування займає *індикативне (рекомендаційне) планування*.

Індикативне (рекомендаційне) планування – це опосередкований вплив уряду на розвиток національної економіки.

Механізми опосередкованого впливу уряду на суб'єкти господарювання:

- методи координації діяльності суб'єктів господарювання;
- методи інформування суб'єктів господарювання про перспективні наміри уряду;
- методи збалансованості економічної, соціальної та екологічної діяльності в національній економіці.

Особливе значення в системі планування в національній економіці належить бюджетному плануванню.

Бюджетне планування – науково обґрунтований процес визначення джерел формування і напрямів використання бюджетних коштів.

Функції бюджетного планування:

- відображення бюджетної політики держави;
- вибір напрямів бюджетного фінансування виходячи з необхідності раціонального фінансування економічних і соціальних суспільних програм;
- здійснення необхідного рівня перерозподілу бюджетних ресурсів для досягнення необхідних темпів і пропорцій розвитку економіки та підвищення добробуту населення.

Об'єктом бюджетного планування є бюджетна діяльність держави, державних установ та органів, бюджетних організацій.

Предметом бюджетного планування є бюджетні ресурси та їх рух у процесі економічного відтворення.

Організаційні засади складання проекту державного бюджету встановлені статтею 96 Конституції України та статтею 32 Бюджетного кодексу.

Основою організації і здійснення бюджетного планування є формування і розподіл, перерозподіл і використання державних фінансових ресурсів на всіх етапах економічного відтворення.

Науково-аналітичною стадією розроблення проекту бюджету є *бюджетне прогнозування*.

Бюджетне прогнозування залежно від терміну поділяється на:

- короткострокове (до 1 року);
- середньострокове (1-5 років);
- довгострокове (5-10 років).

Етапи бюджетного прогнозування:

- постановка завдань і цілей;
- збір та аналіз інформації;
- вибір моделі прогнозування;
- прийняття рішень щодо оптимізації показників бюджету на основі результатів моделювання.

Контрольні та дискусійні запитання

1 Розкрийте сутність поняття "економічне програмування" в національній економіці.

2 В чому полягає головне призначення прогнозування?

3 Назвіть способи прогнозування.

4 Як здійснюється процес прогнозування в національній економіці?

5 Організаційні особливості бюджетного планування в Україні.

6 Що таке прогноз та економічний прогноз? Які види прогнозів Ви знаєте?

ТЕМА 11. Політика економічного зростання в національній економіці

План

11.1 Економічне зростання як категорія національної економіки.

11.2 Типи та способи економічного зростання.

11.3 Фактори економічного зростання.

11.1 Економічне зростання як категорія національної економіки

Економічний розвиток – це перехід від одного стану економіки до іншого, який характеризується розширенням виробництва нових товарів і послуг з використанням нових технологій.

Для оцінки рівня економічного розвитку використовують систему показників, яка включає:

- ВВП на душу населення;
- показники ефективності функціонування економіки, що обчислюються на базі ВВП;
- виробництво основних видів продукції на душу населення;
- рівень та якість життя населення.

Інтегральним показником економічного розвитку є *індекс людського розвитку*.

Індекс людського розвитку – це середньозважена величина від індексів чотирьох показників: 1) очікуваної тривалості життя; 2) рівня грамотності дорослого населення; 3) рівня охоплення населення початковою, середньою та вищою освітою; 4) рівня виробництва реального ВВП на душу населення із врахуванням купівельної спроможності. Якщо цей індекс менший за 0,5, то країна має низький рівень людського розвитку; від 0,5 до 0,8 – середній рівень; 0,8 і більше – високий. Україна за індексом людського розвитку (менше 0,8) входить до першої сотні країн світу. (Україна перемістилася з 70-го в 2004 р. на 78-е місце в 2005 р., посівши місце між Саудівською Аравією та Перу).

Однією з форм розвитку є *економічне зростання*.

Економічне зростання – це такий економічний розвиток, коли протягом певного періоду кількісно і якісно зростає суспільне виробництво.

Економічне зростання національної економіки – це такий її розвиток, який призводить до збільшення реального національного доходу за певний період. Тому досягнення певного рівня економічного зростання є однією з головних макроекономічних цілей держави.

Економічне зростання має певні якісні та кількісні характеристики.

Якісний характер економічного зростання відображає реальний приріст сукупності споживчих вартостей та їх відповідність суспільним потребам.

Кількісний характер економічного зростання знаходить своє вираження у рівнях та темпах розвитку національного господарства.

Зміст категорії економічного зростання можна виразити через оцінку змін основних макроекономічних показників.

Оцінка змін економічного зростання, як правило, відображається відносними величинами - індексами та темпами.

Індекс зростання – це відношення приросту певного показника за звітний період до цього ж показника базового періоду. Динаміка економічного зростання визначається його темпами.

Темп зростання показує кількісне зростання суспільного продукту.

Існує два підходи до оцінки та розуміння змісту категорії економічного зростання – на основі абсолютних і на основі питомих показників.

Перший підхід пов'язує економічне зростання із збільшенням реального ВВП за певний період часу.

Другий підхід виражає економічне зростання через збільшення обсягу ВВП на душу населення за певний період часу.

До основних показників економічного зростання належать:

1 **Індекс економічного зростання:**

$$I_{зр} = \text{ВВП}_1 / \text{ВВП}_0,$$

де $I_{зр}$ – індекс економічного зростання;

ВВП_1 , – валовий внутрішній продукт звітного року, грн;

ВВП_0 – валовий внутрішній продукт базового року, грн.

2 *Темп економічного зростання (приросту) ВВП (Тпр)* показує процентну зміну ВВП:

$$Тпр = [(ВВП_1 - ВВП_0) / ВВП_0] \times 100\%.$$

3 *Темп приросту ВВП на душу населення:*

$$Тпр/осіб = [(ВВП_{1/осіб} - ВВП_{0/осіб} / ВВП_{0/осіб}] \times 100\%,$$

де $Тпр/осіб$ – темп економічного зростання у розрахунку на душу населення, %;

$ВВП_{1/осіб}$ – ВВП у розрахунку на душу населення даного періоду, грн;

$ВВП_{0/осіб}$ – ВВП у розрахунку на душу населення базового періоду, грн.

Класифікація окремих видів економічного зростання

1) *за ознакою перервності змін* виділяють безперервне та перервне економічне зростання;

2) *за ознакою поступовості змін* характеризують пропорційне і непропорційне економічне зростання;

3) *за напрямком змін* розрізняють власне (додатне) економічне зростання та спад (від'ємне економічне зростання);

4) *за кількісною ознакою динаміки змін* розрізняють економічне зростання з високими та низькими темпами.

Підходи до перспектив економічного зростання. Існують два протилежні підходи щодо перспектив економічного зростання та проведення національної економічної політики країн.

Противники економічного зростання вважають, що у зв'язку з обмеженістю ресурсів та інтенсивним їх використанням людство може вичерпати життєво важливі для процесу виробництва природні ресурси. Це є підставою для проведення політики уповільнення темпів економічного зростання і переходу до „нульового зростання“.

Прихильники економічного зростання вважають, що це – єдиний шлях забезпечення матеріального достатку й підвищення життєвого рівня населення.

Враховуючи всі фактори, можна зробити висновок, що економічне зростання не є абсолютним благом. Однак без відповідних темпів економічного зростання забезпечення добробуту та благополуччя населення неможливе.

11.2 Типи та способи економічного зростання

Екстенсивний тип економічного зростання – це розширення виробництва на основі кількісного збільшення його факторів при незмінних їх якісних параметрах. Обсяги виробництва продукції зростають за рахунок збільшення чисельності робочої сили, обсягу інвестицій, використовуваних земельних та інших ресурсів.

Інтенсивний тип економічного зростання – розширення виробництва на основі якісного вдосконалення його факторів та організаційно-економічних відносин.

При інтенсивному типі економічного зростання збільшення масштабів випуску продукції досягається шляхом якісного вдосконалення всієї системи продуктивних сил, насамперед речових і особистих факторів виробництва, підвищення кваліфікації працівників, поліпшення використання фізичного капіталу, застосування принципово нових машин і механізмів, кращої організації господарської діяльності тощо.

Екстенсивне та інтенсивне зростання в абсолютно чистому вигляді на практиці не існує. Реально обсяг виробництва збільшується під впливом сукупності факторів, що свідчить про *змішаний тип економічного зростання*. Існує «переважно екстенсивний» чи «переважно інтенсивний» типи економічного зростання.

За ознакою можливостей збільшення ВВП на душу населення можна виділити два способи економічного зростання:

- 1) наближення сукупного попиту до сукупного потенційного пропонування;
- 2) збільшення потенційного пропонування.

Використання першого способу зростання обсягів виробництва (рисунок 11.1) не призводить до нарощування виробничого потенціалу економіки. Збільшення ВВП відбувається за рахунок стимуляції попиту, а потенційний ВВП,

який описується кривою сукупного пропонування S_1 , залишається незмінним. Крива сукупного попиту D_1 , наближається до потенційного пропонування і описується кривою D_2 , що і зумовлює збільшення ВВП від Y_1 до Y_2 . Однак такий спосіб збільшення виробництва не можна віднести до економічного зростання.

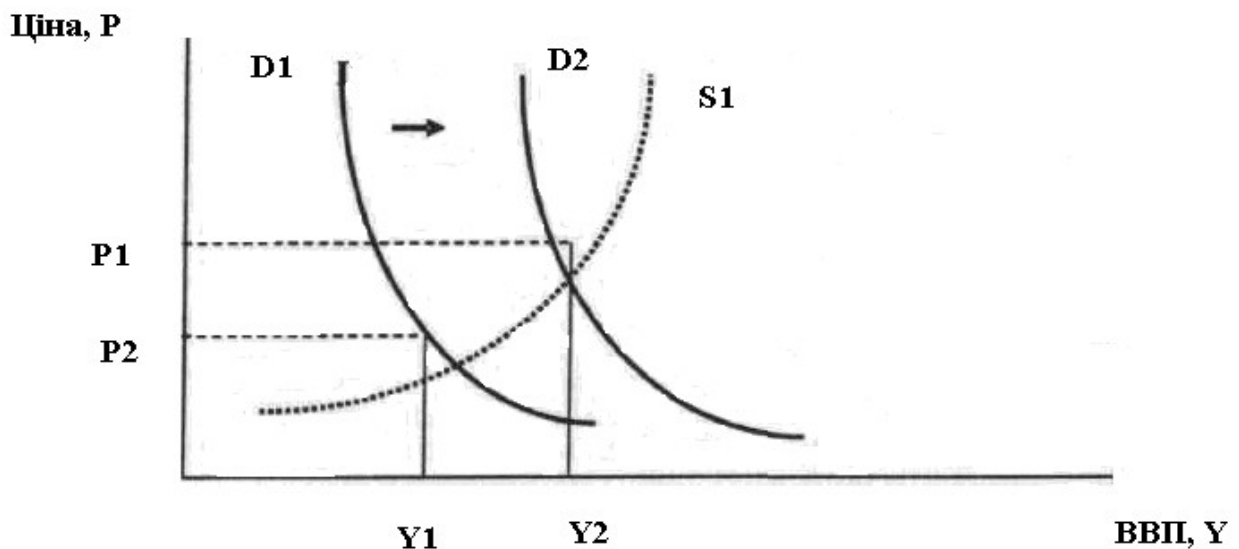

Рисунок 11.1 – Економічне зростання на умовах наближення попиту до сукупного пропонування

При другому способі зростання обсягів виробництва відбувається за рахунок збільшення виробничого потенціалу, розширення масштабів економіки, а відтак і потенційного ВВП (рисунок 11.2). Такий спосіб базується на економічному зростанні, при якому крива сукупного пропонування S_1 трансформується в криву S_2 . Обсяг виробництва збільшується від Y_1 , до Y_2 , тобто пропорційно до зростання довгострокового сукупного пропонування і потенційного ВВП. Це відбувається за умови відповідності динаміки сукупного попиту динаміці потенційного ВВП в довгостроковому періоді. Оскільки зростання сукупного попиту випереджає короткострокове

сукупне пропонування, то зростають і ціни, що створює мотивацію для збільшення потенційного ВВП.

Довгострокове зростання обсягів виробництва за рахунок збільшення потенційного ВВП при відповідному зростанні сукупного попиту розкриває сутність економічного зростання.

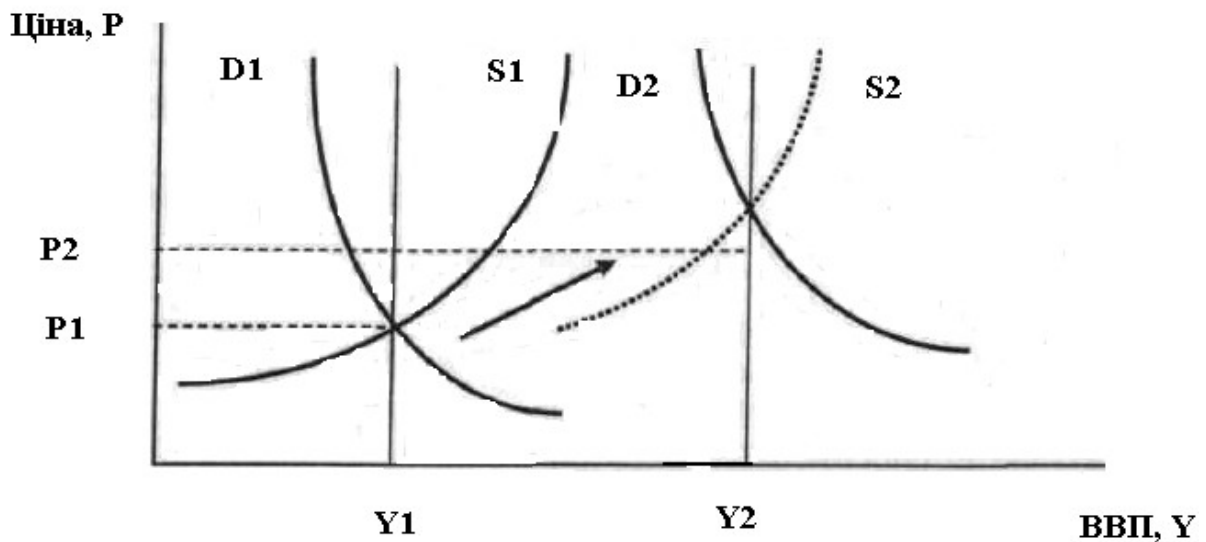

Рисунок 11.2 – Економічне зростання на умовах зростання сукупного пропонування

Поряд із типами та способами розробляються відповідні моделі економічного зростання, які показують конкретне співвідношення та роль задіяних факторів суспільного виробництва, а також його матеріальну основу.

В екстенсивних моделях основою зростання є збільшення обсягів традиційних ресурсів, тобто зростання їх кількісної визначеності.

В моделях економічного зростання інтенсивного типу переважають якісні фактори впливу на кінцеві результати. Матеріальною основою економічного зростання в моделях інтенсивного типу є інновації, які забезпечують зростання якісної визначеності та підвищення ефективності використання залучених ресурсів.

11.3 Фактори економічного зростання

Темпи та якість економічного зростання залежать від певних чинників зовнішнього та внутрішнього характеру.

Чинники економічного зростання:

I Фактори пропонування:

- природні – кількість і якість природних ресурсів;
- капітал – кількість і якість використовуваного капіталу;
- праця – кількість і якість трудових ресурсів;
- технологія – способи сполучення елементів виробництва;
- інновації – результат науково -технічного прогресу;
- інформаційні – інформаційне забезпечення виробництва.

II Фактори попиту:

- заробітна плата – зростання збільшує попит;
- заощадження – знижують.

III Фактори розподілу:

• структурна політика – забезпечує оптимальний розподіл ресурсів. Для розширення загального випуску продукції необхідним стає такий розподіл зростаючих обсягів ресурсів та доходів, який би оптимізував кількість затрачених активів з кількістю корисної для суспільства продукції.

IV Інституційні фактори – державна політика в різних сферах економіки та суспільного життя.

V Соціальні фактори – державна соціальна політика, розвиток суспільних демократичних інститутів.

VI Культурні, релігійні та інші фактори.

VII Фактори, які не залежать від національної політики:

- існуючий міжнародний поділ праці;
- розвиток транснаціональних компаній;
- глобалізація.

Фактори, які протидіють процесу економічного зростання:

- низький рівень доходів населення, що обмежує його попит;

- низька норма нагромадження підприємств, що знижує їх інвестиційні можливості;
- нестабільна соціально-політична атмосфера у країні;
- вичерпування природних ресурсів;
- підвищення рівня екологічних стандартів;
- необгрунтоване державне втручання у ринкові відносини;
- високі податкові та процентні ставки.

Фактори, які негативно впливають на економічне зростання:

- корупція, хабарництво, криміналізація економіки;
- порушення трудової дисципліни та недобросовісне ставлення до праці;
- втрати робочого часу під час страйків, трудових конфліктів;
- техногенні та природні катаклізми, несприятливі погодні умови.

Висока результативність економіки може бути досягнута тільки при відповідному пропорційному та узгодженому залученні всього комплексу факторів економічного зростання, які спроможні забезпечити високий рівень конкурентоспроможності країни в глобалізованому світі при обмежених економічних ресурсах.

Контрольні та дискусійні запитання

- 1 Що таке економічне зростання і в яких формах воно може відбуватися?
- 2 Які ознаки кожного типу економічного зростання?
- 3 Які основні фактори економічного зростання?
- 4 Що показує індекс людського розвитку?
- 5 Дайте загальну характеристику моделей економічного зростання.
- 6 Назвіть фактори, які негативно впливають на економічне зростання.

ТЕМА 12. Інституціональні форми інтеграції у світове господарство

План

12.1 Світове господарство: структура, тенденції розвитку.

12.2 Інституціональні форми інтеграції національної економіки у світове господарство.

12.3 Цілі та напрями зовнішньоекономічної політики держави.

12.1 Світове господарство: структура, тенденції розвитку

Світове господарство – це сукупність національних економік, які взаємозв'язані і взаємодіють між собою на основі міжнародного поділу праці.

Характерні риси світового господарства:

- активний процес переміщення факторів виробництва;
- розвиток міжнародних форм виробництва на підприємствах, які розміщені у декількох країнах;
- формування міжнародної валютної та кредитно-банківської системи;
- розвиток всесвітньої інфраструктури;
- створення міжнародних та національних інститутів, які координують міжнародні економічні відносини;
- перехід до економіки відкритого типу у різних державах і створення міждержавних об'єднань.

Для того, щоб національна економіка стала часткою світового господарства, вона повинна бути відкритою.

Відкрита економіка – це економіка, яка бере участь у економічних відносинах між країнами, тобто, яка має експорт та імпорт.

Закрита економіка – це економіка, усі товари якої виробляються і продаються всередині країни.

Становлення відкритої економіки є характерною ознакою економічної глобалізації та об'єктивною тенденцією світового розвитку.

Глобалізація світової економіки – утворення цілісного світового господарства на основі розвитку різноманітних економічних зв'язків між фірмами, країнами і регіонами.

Тенденції економічної глобалізації:

- зростання матеріальної зацікавленості в постійному економічному співробітництві між країнами;
- формування світового економічного простору у зв'язку з переходом більшості країн до ринкової економіки;
- розвиток міжнародного поділу праці;
- створення інфраструктури світового масштабу (транспортна система, мережа інформаційних комунікацій).

Класифікація країн, що входять до світового господарства:

1) залежно від рівня економічного розвитку (головний критерій – ВВП на душу населення):

- високорозвинені (понад 10 країн);
- розвинені (приблизно 25 країн);
- середньорозвинені;
- слаборозвинені (приблизно 150 країн);
- нерозвинені (Ангола, Шрі-Ланка).

2) за галузевою структурою:

- індустріальні;
- індустріально-аграрні;
- аграрно-індустріальні;
- аграрні.

3) за ступенем інтеграції у світове господарство:

- інтегровані;
- слабоінтегровані.

Зв'язки національної економіки зі світовим господарством здійснюються через:

- торгівлю;
- ціни на світовому ринку;
- фінанси;
- міжнародні валютні відносини;
- обмін науково-технічною інформацією і технологічними розробками;
- переміщення робочої сили.

Існує низка факторів внаслідок яких світове господарство набуває ознак цілісності:

- розгортання НТР;
- інтернаціоналізація господарського життя, міжнародній поділ праці;
- необхідність об'єднання країн для розв'язання глобальних проблем.

Об'єктивні причини, що перешкоджають входженню України як рівноправного партнера до світового господарства:

- низька конкурентоспроможність її продукції на світовому ринку;
- переважання в експорті України паливно-сировинної групи та низька частка машин, обладнання, об'єктів інтелектуальної власності;
- відсутність стабільного законодавства, науково обгрунтованої політики зовнішньоекономічної діяльності.

Матеріальною основою світового господарства є поділ праці між країнами.

Міжнародний поділ праці – спеціалізація та кооперація країн у виробництві певних товарів та послуг з метою реалізації їх на зовнішньому ринку.

Існують три основні форми міжнародного поділу праці:

- 1) *загальна* – за сферами виробництва: сільське господарство, сфера послуг, добувні галузі промисловості;
- 2) *часткова* – поділ сфер виробництва на окремі галузі промисловості, сільського господарства та ін.;
- 3) *одинична* – спеціалізація країн на виготовленні окремих деталей і вузлів складного товару.

Міжнародна кооперація передбачає:

- спільне розроблення науково-технічних проблем;
- обмін науково-технічною інформацією;
- продаж і купівлю ліцензій, ноу-хау;
- обмін вченими.

Фактори, що впливають на спеціалізацію та кооперацію країн:

- географічне положення та природно-кліматичні умови;
- ресурсні можливості;
- досягнутий рівень розвитку продуктивних сил;
- історико-культурні особливості (особливо для туризму).

Головне завдання економіки України – перейти від екзогенно-залежного до ендогенно-орієнтованого розвитку.

Екзогенно-залежна модель розвитку національної економіки характеризується високим рівнем експортно-імпоротної залежності від інших країн світу та пригніченим внутрішнім ринком.

Ендогенно-орієнтована модель розвитку будується на партнерських зовнішньоекономічних відносинах та стратегії випереджаючого розвитку (необхідно забезпечити середньорічні темпи зростання близько 6 % на рік)

Стратегічні пріоритети розвитку української економіки в умовах глобалізації:

- системна інтеграція у світове господарство із забезпеченням реальної міжнародної конкурентоспроможності;
- міжнародна диверсифікація, спрямована на ліквідацію надмірної залежності від окремих зарубіжних ринків;
- становлення власних транснаціональних економічних структур з глобальним менеджментом;
- безпосередня участь у формуванні світової інфраструктури через взаємодію зі світовими інститутами;
- інтеграційна взаємодія з ЄС, СНД;
- забезпечення необхідного рівня економічної безпеки.

12.2 Інституціональні форми інтеграції національної економіки у світове господарство

Інтеграція (лат. integer – повний, цілий, непорушений, об'єднаний) – процес або дії, спрямовані на створення системи з окремих взаємопов'язаних складових, які не є самодостатніми і функціонують лише як елементи підсистеми чи блоки єдиної системи.

Форми міжнародної економічної інтеграції:

- *початкова* інтеграція національних економік – переплетення, взаємопроникнення та зрощування процесів виробничого відтворення. Вона відбувається завдяки розвитку міжнародної діяльності відносно автономних економічних суб'єктів;

- *часткова (локальна) інтеграція* – поширення форм міжнародного співробітництва, розвиток діяльності ТНК;
- *інституційна* – створення регіональних угруповань і органів наддержавного регулювання.

Формою «інституційної інтеграції» є *регіональна інтеграція національних економік за виміром «зона вільної торгівлі → митний союз → спільний ринок → економічний союз».*

На *регіональному* рівні Україна має офіційно визначений *євроінтеграційний пріоритет* з одночасним розвитком взаємовигідної співпраці у межах *інших регіональних угод* із традиційними партнерами з країн СНД, Єдиного економічного простору (ЄЕП), Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) та ін. На *глобальному* рівні вона встановила відносини майже з усіма світовими регулятивними інститутами, такими як Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк (СБ), Міжнародна організація праці (МОП) та ін.

За урядовими програмами розвитку економіки України *відносини з Євросоюзом розглядаються як базовий вектор геостратегічної орієнтації.*

Пріоритетні інтереси розширення форм інтеграційних відносин з країнами ЄС для України пов'язані з таким:

- країни-члени ЄС є потужним ринком для збуту продукції, яка виготовляється в Україні;
- присутність в європейському ринковому просторі дозволить Україні брати участь у програмах галузевого, технологічного, науково-технічного, освітньо-гуманітарного розвитку Євросоюзу;
- лібералізація та взаємне відкриття економічних кордонів є певною гарантією припливу іноземних інвестицій.

Передумови розширення співробітництва між Україною та ЄС:

- загальне покращання макроекономічної ситуації в Україні та більш динамічне просування економічних реформ;
- розв'язання проблем, які виникають у зв'язку зі вступом України до СОТ;

- розширення номенклатурного та кількісного представництва вітчизняного виробництва на західноєвропейських ринках;
- участь в системі регіонального та прикордонного соціально-економічного співробітництва.

Відносини Україна – ЄС варто розглядати як процес, що має на меті розвиток національної економіки за європейськими стандартами та певне зближення з євроструктурами. Цей процес потребує тривалої підготовчої роботи і в межах країни, і у взаємодії з країнами ЄС (*часткова інтеграція*), а власне *інституційна інтеграція* не є реальною для України в найближчі роки.

У економічних відносинах України з Російською Федерацією, домінуючим вектором є співробітництво.

На пострадянському просторі експортно-імпорتنі операції України з Росією є найбільшими за обсягами та найбільш диверсифікованими за номенклатурою. Основу українського експорту до Росії складають продукція металургійної промисловості, машинобудування, продовольство, продукція хімічної промисловості. Головна стаття експорту України до Росії – це послуги, пов'язані з транзитом енергоносіїв українською територією.

Більше 70 % від загального обсягу імпорту з Росії – це енергоносії. Росія імпортує в Україну також продукцію машинобудування, продукти хімічної промисловості.

Складовою двостороннього співробітництва країн є *прикордонна співпраця*.

Основні напрями співробітництва країн СНД:

- інтенсивний розвиток виробничо-технологічної кооперації підприємств і галузей, які пов'язані традиційними зв'язками, що склалися за часів єдиної держави;
- спільний вихід на ринки третіх країн з кооперованою продукцією;
- створення стратегічних транс'європейських та євразійських транспортних коридорів з метою об'єднання ринків країн Азії і Європи, значного збільшення транзитних товаропотоків;
- освоєння космічного простору;

- створення спільних фінансово-промислових груп на базі функціонально споріднених виробництв та підприємств;
- співробітництво в сфері екології та раціонального природокористування, розроблення та поширення екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, використання нетрадиційних джерел енергії;
- спільна розробка родовищ корисних копалин сировинних паливно-енергетичних ресурсів.

12.3 Цілі та напрями зовнішньоекономічної політики держави

Структурними елементами зовнішньоекономічної політики (ЗЕП) є суб'єкти, об'єкти і ресурси. *Головним її суб'єктом* є держава. *Основоположним принципом зовнішньоекономічної діяльності* є принцип всеосяжності, що означає загальнообов'язковість рішень держави для всіх суб'єктів міжнародних економічних відносин.

Типи цілей ЗЕП:

- кількісні (наприклад, зростання зовнішньоторговельного обороту);
- якісні (підвищення конкурентоспроможності товарів на світовому ринку);
- короткострокові (стимулювання експорту);
- середньострокові (створення спільних високотехнологічних підприємств з іноземними партнерами);
- довгострокові (регіональна інтеграція та довгострокове співробітництво з певними країнами).

Головна мета зовнішньоекономічної політики України – формування основ сучасної відкритої економіки, її ефективне включення у міжнародний поділ праці, активне використання його переваг для зміцнення економічної незалежності країни, створення сприятливих умов для національного економічного зростання.

Основні напрями зовнішньоекономічної політики України:

- впровадження обґрунтованого протекціонізму, підтримка найбільш ефективних імпортозаміщуючих виробництв шляхом застосування компенсаційних митних тарифів, скасування

пільгових імпорتنих тарифів та державних гарантій іноземним кредиторам на ввезення продукції, аналоги якої виробляються в Україні;

- сприяння розвитку експортоорієнтованих галузей та виробництв, використання з цією метою податкових пільг для виробників експортної продукції вищих ступенів переробки, державних гарантій під експортні кредити, системи страхування експортних ризиків та інших інструментів. Боротьба проти дискримінації та політична підтримка вітчизняних експортерів;

- оптимізація структури платіжного балансу, підтримка його додатного сальдо; підвищення питомої ваги товарів з високою часткою доданої вартості в експорті;

- розроблення та реалізація системи заходів залучення прямих іноземних інвестицій, реекспорту вітчизняного капіталу;

- ефективне використання геополітичного положення України для поглиблення географічної диверсифікації зовнішніх зв'язків. Пріоритетний розвиток співробітництва з ЄС та країнами СНД, відновлення позицій на ринках, що були втрачені. Взаємовигідне співробітництво з міжнародними економічними і фінансовими організаціями.

Контрольні та дискусійні запитання

- 1 Що таке світове господарство і які його характерні риси?
- 2 Назвіть тенденції економічної глобалізації.
- 3 Які об'єктивні причини, що перешкоджають входженню України як рівноправного партнера до світового господарства?
- 4 Назвіть основні напрями співробітництва країн СНД.
- 5 Які форми міжнародної економічної інтеграції вам відомі?
- 6 Яка головна мета зовнішньоекономічної політики України?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

- 1 Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: Навч. посібник: У 2-х кн. Кн. 1: Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка /С.М. Панчишин, П.І. Островерх, В.Б. Буняк та ін.; За ред. С. Панчишина і П. Островерха. – К., 2006. – 723 с.
- 2 Базилевич В.Д. Макроекономіка: Підручник / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик; За ред. В.Д. Базилевича. – 3-тє вид. – К.:Знання, 2006. – 622 с.
- 3 Базилінська О.Я. Макроекономіка: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 442 с.
- 4 Гринів Л.С., Кічурчак М.В. Національна економіка: Навч. посібник. – Львів: «Магнолія 2006», 2008. – 464 с.
- 5 Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Ін-т економ, прогн., 2003. – 1008 с.
- 6 Заблоцький Б.Ф. Національна економіка: Підручник. – Львів: Новий світ-2000, 2004. – 582 с.
- 7 Задоя А.А. Макроекономіка: Учебник / А.А. Задоя, Ю.Е. Петруня. – К.: Знання, 2006. – 368 с.
- 8 Злупко С.М. Перехідна економіка: сучасна Україна. – К.: Знання, 2006. – 367 с.
- 9 Національна економіка: Підручник / За ред. проф. П.В. Круша. – К.: Каравелла, 2008. – 416 с.
- 10 Національна економіка: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / В.В. Білоцерківець, О.О. Завгородня, В.К. Лебедева та ін.; За ред. В.М. Тарасевича. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 280 с.
- 11 Указ Президента України «Про Стратегію економічного і соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції на 2004-2015 роки» // Урядовий кур'єр. – 2004. – 7 травня.
- 12 Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. – К.: Логос. 2003. – 632 с.

